

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ВНУТРІШНІХ СПРАВ  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ  
ОСВІТИ  
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС  
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ  
«ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОСТРАТЕГІЇ»

ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО РІВНЯ БАКАЛАВР  
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ  
КОМУНІКАЦІЇ  
ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»  
ДЕННОЇ, ЗАОЧНОЇ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМ НАВЧАННЯ

м. Дніпро  
2022

Навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» для здобувачів вищої освіти освітнього рівня бакалавр спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної, заочної та дистанційної форм навчання/Укладач: Т.І.Сергієнко. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2022. 72с.

Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» призначений для здобувачів вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти ДДУВС, які навчаються на спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» першого (бакалаврського) рівня. Містить виклад основного змісту, плани лекційних, семінарських занять, рекомендовану літературу та інші матеріали.

#### **УКЛАДАЧ:**

Тетяна СЕРГІЄНКО - кандидатка політичних наук, доцентка кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доцентка.

#### **РЕЦЕНЗЕНТИ:**

Дмитро АРАБАДЖИЄВ, завідувач кафедри загальноправових та політичних наук Національного університету «Запорізька політехніка», доктор політичних наук, професор

Олена КРАЙНІК, доцентка кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Запорізького національного університету, кандидатка економічних наук, доцентка

Розглянуто на засіданні кафедри міжнародних відносин «11» січня 2022 р., протокол № 6

Рекомендовано Навчально-методичною радою університету «17» лютого 2022 р., протокол № 6

## ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Основні терміни та поняття	5
2. Значення основ геополітики та геостратегії для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»	13
3. Методологія вивчення основ геополітики та геостратегії	15
4. Теми семінарських та практичних занять	18
5. Завдання для самостійної роботи	22
6. Зміст курсу «Основи геополітики та геостратегії»	24
7. Загальні рекомендації для підготовки до семінарських та практичних занять	28
8. Рекомендована література для всього навчального курсу	30
9. Форми контролю знань	34
10. Методика проведення семінарських та практичних занять	37
11. Критерії та засоби оцінювання успішності навчання	40
12. Плани семінарських та практичних занять	48
13. Види самостійної роботи здобувачів вищої освіти	66
14. Рекомендації щодо виконання індивідуальних завдань	68
15. Питання до підсумкового контролю знань	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72

## ВСТУП

**Актуальність вивчення курсу «Основи геополітики та геостратегії» зумовлена тим, що** дає можливість сформувати у здобувачів вищої освіти розуміння сутності геополітичного простору та місця України в сучасному світі як інструменту захисту національних інтересів держави у сфері зовнішньоекономічної політики, а також практичних аспектів геополітичної роботи в зовнішньоекономічній діяльності держав.

**Метою вивчення навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» є** формування у здобувачів вищої освіти системи спеціальних знань про зміст понять і концепцій ідеологічних доктрин, які використовує світова геополітика, визначення наукового значення геополітичного підходу в дослідженні проблем міжнародних відносин та світової політики, з'ясування основних геополітичних концепцій та традицій, засад формування геостратегії держав світу, визначення ролі і місця України у сучасному геополітичному просторі.

**Основними завданнями вивчення даної дисципліни є** ознайомити здобувачів вищої освіти з питаннями, що пов'язані зі змістом понять та концепцій ідеологічних доктрин, які використовує світова геополітика для інтерпретації практичної міжнародної політики народів та держав сучасного періоду.

**Об'єктом навчальної дисципліни є** планетарний простір - тверда суша, моря і океани, повітряна оболонка, яка огортає земну кулю, тобто простір з державами, їх кордонами, ресурсами і т. д..

**Предметом навчальної дисципліни є** взаємовідносини між геополітичними суб'єктами при вирішенні світових і регіональних проблем (з урахуванням впливу всіх видів простору).

**Пререквізити:** вивчення дисципліни «Основи геополітики геостратегії» базується на знаннях, одержаних при вивченні гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, а саме є логічним продовженням вивчення таких дисциплін як «Історія міжнародних відносин», «Теорія міжнародних відносин», «Теорії цивілізацій та міжнародні конфлікти», «Основи геополітики та геостратегії».

**Постреквізити:** здобуті здобувачем вищої освіти знання при вивченні дисципліни «Основи геополітики геостратегії» є обов'язковими для таких складових подальшого навчання: «Глобальні проблеми міжнародних відносин» та атестації.

Зміст матеріалу навчально-методичного комплексу відповідає робочій програмі навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії». Обсяг навчально-методичного комплексу й окремих його розділів відповідає кількості годин, відведених навчальним планом для вивчення цієї навчальної дисципліни.

## 1. ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ

**Аль-Каїда** - міжнародна терористична суннітська джихадистська організація.

**Атлантизм** - концепція постійної багатосторонньої політичної, військової взаємодії та широкого партнерства в галузі безпеки економічно розвинених демократичних держав Європи і Північної Америки; течія політичного та зовнішньополітичного мислення в США, Канаді та країнах Європи.

**Багатополярність** - це система світового устрою за якою безліч держав мають приблизно рівний військовий і економічний потенціал.

**Біловезька** (1991 г. - по теперішній час, її ще називають Post Cold-Warera) - епоха після завершення холодної війни, яка характеризується претензіями США на твердження однополярного світу і посиленням тенденції формування нової конфігурації багатополярного світу.

**Біловезька епоха** - умовне позначення, що використовується невеликим числом політологів, політиків і публіцистів щодо нової історичної епохи в міжнародних відносинах, що настала на початку 1990-х рр. з підписанням Біловезьких угод про розпуск Радянського Союзу і, на їх думку, вона прийшла на зміну Ялтинсько-Потсдамської системи, що склалася за результатами Другої світової війни.

**Версальська епоха** - починається після поразки Троїстого союзу в Першій світовій війні (1914-1918 рр.). Вона кардинальним чином змінила геополітичний розклад сил. Впали Німецька, Австро-Угорська, Російська, Османська імперії, які раніше були потужними політичними центрами.

**Вестфальська система міжнародних відносин** - система міжнародних відносин, створена в Європі на основі Вестфальського миру як угоди, яка підвела підсумки Тридцятилітньої війни, що закінчилася в 1648 році.

**Віденський конгрес** (фр. Congrès de Vienne, нім. Wiener Kongress) - конференція послів великих держав Європи, очолювана австрійським дипломатом Клементом фон Меттерніхом, яка проходила у Відні з 18 вересня 1814 р. до 9 червня 1815 р.

**Військовий конфлікт** - це будь-які військові сутички, в тому числі і світові війни. Крім цього, ми вживаємо це поняття «військовий конфлікт» по відношенню до таких військовим колізій, які володіють деякими особливими рисами. До них можна віднести наступні: - це боротьба з використанням засобів воєнного насильства як з одного, так і з іншого боку; - локалізований географічно масштаб ведення бойових дій; - обмежене використання сил і засобів воєнного насильства; - відносна керованість процесу розвитку конфліктних відносин між учасниками цього протистояння; - відносна обмеженість приватних, регіонально-ситуативних цілей, які переслідують в суперечці і т. д.

**Військово-політична конфронтація** - ірраціональна з огляду на стратегічні інтереси виживання та розвитку людства. Вона може вилитись у глобальне воєнне зіткнення. Крім того, милітаризація поглинає значні матеріально-фінансові, технологічні та інтелектуальні ресурси, що перешкоджає ефективним діям, спрямованим на вирішення глобальних проблем.

**Геоглобалістика** - міждисциплінарний науковий підхід, спрямований на комплексний розгляд глобальних проблем людства та пошук шляхів їх вирішення. Розділ політології, який вивчає політичні процеси, тенденції та явища в масштабах всього світу.

**Геополітика** - це дослідження фундаментальних якостей простору, пов'язаних з землею і ґрунтом, це вивчення тих механізмів, за допомогою яких створюються імперії, країни і державні території.

**Геополітика** - це наука, яка вивчає основи, можливості, механізми і форми контролю простору з боку політичних інститутів, в першу чергу держав і союзів держав.

**Геополітика** - це сфера діяльності і наука, яка вивчає закономірності і рушійні сили розвитку політичних відносин країн і регіонів з урахуванням всіх видів земного простору (континентального, регіонального), положення країн, впливу на цю діяльність морських, повітряно-космічних, демографічних, інформаційних, оборонних, духовно-моральних, соціально-економічних, комунікаційних та інших факторів.

**Геополітична доктрина** - це модель розуміння чинників структури територіально-політичного світоустрою та напрямів політичної діяльності й аналізу, що спираються на географічні реалії.

**Геополітична рівновага** - стан у міжнародних відносинах, коли потенціали провідних геополітичних акторів приблизно врівноважені.

**Геополітичний код** (кодекс) - «це сукупність стратегічних уявлень, які формує уряд (країна) про інші держави при розробці своєї зовнішньої політики».

**Геополітичний центр** або «геостратегічна вісь» - це держава, значення якої впливає не з її сили або мотивації, а з особливого «вразливого розташування» - географічного (геостратегічного положення) відносно «геостратегічних гравців». На політичній карті Євразії Бжезінським виділено 5 «геостратегічних осей»: Україна, Азербайджан, Туреччина, Іран, Південна Корея. Британські геополітики таку ж роль відводять Афганістану.

**Геополітичні вектори** - це вектори силового (військово-політичного, економічного, культурного) впливу держави чи блоку держав на оточуючий світ. Геостратегічні напрями зовнішньої політики на глобальному, регіональному й 87 місцевому рівнях, які виходять із особливостей геополітичного коду. Основні геополітичні вектори проявляються в міждержавному стратегічному партнерстві.

**Геостратегічний простір** - світовий простір, який включає поверхню земної кулі та прилягаючий до неї повітряно-космічний простір, де можуть

виділятися райони (регіони, зони) життєво важливих національних інтересів тієї чи іншої держави.

**Геостратегічні гравці** - це держави, які мають спроможність і національну волю застосовувати силу або вплив поза своїми кордонами для того, щоб змінити наявний геополітичний стан справ.

**Геостратегія** - політична наука, що визначає засоби і методи для досягнення геополітичної мети держави або групи держав-союзників - збереженні і збільшенні могутності держави або союзу держав, а в несприятливих умовах кризи - мінімалізації збитків та відновленні первісного докризового стану.

**Геостратегія** - провідне поняття геополітики, в основі якого лежить зумовленість напряму зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних дій суб'єкта географічними, передусім природно-географічними, чинниками та його геоположенням

**Геостратегія** - у широкому розумінні - це напрям геополітики, що займається розробкою стратегічних цілей, напрямів і принципів зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності держави у світовому геопросторі.

**Геостратегія** - це вміння перетворювати фундаментальні геополітичні картини світу в цілі і завдання конкретного гравця, забезпечені необхідними ресурсами та обґрунтованими стратегіями.

**Гібридна (або сурогатна) війна** - особливий метод ведення таємних воєнних дій, що відмінний від відкритої, класичної, традиційної війни, з використанням нерегулярних збройних формувань. Вона є комбінацією елементів партизанської та громадянської воєн, заколоту і тероризму.

**Глобалізація** - процес всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації.

**Глобалізація** (англ. globalization) - світове співтовариство. Процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. У ширшому розумінні - перетворення певного явища на планетарне, таке, що стосується всієї Землі.

**Глобалізація** (від англ. global - світовий, всесвітній) - загальноцивілізаційний процес, який справляє величезний вплив на політичні та інші сфери людського буття. Цей термін у 60-х роках ХХ ст. запровадили в науку відомі теоретики Римського клубу Е. Ласло, Д. Медоуз, М. Мисарович, А. Печчеї та ін.

**Глобалізм** - сукупність переконань і поглядів на глобалізацію, які полягають в позитивній її оцінці і розглядають глобалізацію як найважливіший процес, що відбувається в сучасному світі. Багато тверджень глобалізму (зокрема, некритичний підхід до глобалізації) є об'єктом критики анти-і альтерглобалістів. Глобалізм може також означати певний напрям політики у глобальному масштабі, або глобальний масштаб соціальних явищ.

**Глобалістика** - міждисциплінарна галузь наукових досліджень, спрямованих на виявлення сутності, тенденцій і причин процесів

глобалізації, інших глобальних процесів і проблем, пошук шляхів утвердження позитивних та подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів.

**Глобалістика** - це аналітична дисципліна поки ще з розмитими контурами свого предмета дослідження. Наприклад, глобальні проблеми сучасності виникли тільки в епоху людської цивілізації, тому вони і являють складність їх вирішення, оскільки раніше ніколи не існували.

**Геоглобалістика**

**Глобальні проблеми сучасності** - сукупність суперечливих процесів, у яких виявляється криза сучасної цивілізації. Це - поглиблення суперечностей між людиною та природою; поглиблення суперечностей між людьми (проблеми війни й миру, демографії, боротьби зі злочинністю тощо).

**Експансіоністська геополітика (або експансія геополітична)** - це сукупність зовнішньополітичних дій, спрямованих на розширення сфери геополітичного впливу (панування) держави чи блоку держав (військово політичного, економічного, культурного) на певну зовнішню територію чи акваторію, що відбувається воєнним, політичним, економічним та інформаційним шляхом.

**Ендемічне поле** - це простір, контрольований нацією і державою протягом тривалого часу, так що інші етноси і держави розглядають цей простір як, безсумнівно, належить даної національної спільноти.

**Закон синтезу суші і моря** - третій класичний закон геополітики. Йдеться про одне з ключових понять геополітики - «берегову зону», або «Rimland» - фрагмент таласократії чи телурократії.

**Інформаційна війна** - це планомірний інформаційний вплив на всю інформаційно-комунікаційну систему супротивника і нейтральних держав з метою формування сприятливого глобального інформаційного середовища для проведення будь-яких політичних і геополітичних операцій, які забезпечують максимальний контроль над простором.

**Континентальний блок** - геополітична вісь Берлін - Москва - Токіо. Ідея великого континентального євразійського союзу, яка належала німецькому геополітику Карлу Гаусгоферу, знайшла підтримку в японського прем'єр-міністра Коноє Фумімаро. Важливою зв'язковою ланкою між ними був радянський розвідник Ріхард Зорге, який приїхав у Токіо з рекомендаційним листом від К.Гаусгофера. Після нападу Німеччини в 1941 р. на СРСР ідея континентального блоку стала нездійсненною.

**Конфлікт геополітичний** - зіткнення протилежних геополітичних інтересів держав чи об'єднань держав. Може проявлятися у формі політичного, економічного, військового, міжнаціонального, міжконфесійного конфлікту. Політичний і економічний конфлікти проявляються в прямому чи переносному зіткненні взаємовиключних інтересів, цілей і стратегій суб'єктів політики й економіки. Військовий конфлікт є однією із форм вирішення міждержавних протиріч при допомозі військової сили. Міжнаціональні й



міжконфесійні конфлікти проявляються в зіткненні протилежних інтересів різних етносів і релігій.

**Конфлікт геополітичний** - зіткнення протилежних геополітичних інтересів держав чи об'єднань держав. Може проявлятися у формі політичного, економічного, військового, міжнаціонального, міжконфесійного конфлікту. Політичний і економічний конфлікти проявляються в прямому чи переносному зіткненні взаємовиключних інтересів, цілей і стратегій суб'єктів політики й економіки. Військовий конфлікт є однією із форм вирішення міждержавних протиріч при допомозі військової сили. Міжнаціональні й міжконфесійні конфлікти проявляються в зіткненні протилежних інтересів різних етносів і релігій.

**Ліга Націй** (англ. League of Nations; фр. Sociét des Nations) - перша міжнародна міждержавна організація, створена з метою розвитку співробітництва, досягнення миру і безпеки між народами.

**Метапол** - особливий вид геополітичного поля, освоюваного спільно кількома державами у військовому, політичному і економічному відношенні, причому всім учасникам надаються потенційно рівні можливості по освоєнню такого поля.

**Мондіалізм** - це геополітична ідеологія злиття всіх держав і народів в єдине планетарне формування і створення «Світового Уряду». Ця ідеологія передбачає знищення расових, релігійних, етнічних, національних і культурних меж.

**Національна безпека** - захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

**Національний інтерес** - це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему, він поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп та інтереси держави.

**Національні інтереси** - це насущні визначальні потреби всього суспільства країни в розвитку державної політики. Ці потреби (інтереси) можуть бути політичними, економічними, військовими, культурними та ін. Реалізація цих інтересів є необхідною для збереження суверенітету, безпеки держави та її прогресивного розвитку, забезпечення достойного майбутнього.

**Неосвразійство** - ідеї «старих» євразійців, що отримали розвиток у працях російського географа та історика Лева Гумільова, який створив пасіонарну теорію етногенезу. Це вчення вплинуло формування неосвразійського напрями російської геополітичної думки після розпаду Радянського Союзу. Євразійська спокуса, народжена крахом білого руху і безвихіддю російської еміграції, що трансформувалася в ідеологію «православних більшовиків», зрештою відродився на руїнах червоної імперії і використовується в боротьбі за владу.

**Неомондіалізм** - це сукупність сучасних геополітичних концепцій створення планетарної, загальносвітової держави на засадах ліберальної демократії та ринкової економіки (Демократія + Ринок) внаслідок розвитку процесів політичної, економічної, соціальної, культурної глобалізації. Наприкінці ХХ ст. мондіалізм з урахуванням новітніх тенденцій розвитку світу трансформувався в неомондіалізм. Неомондіалістські концепції запропонували такі вчені як Френсіс Фукуяма («кінця історії»), Жак Атталі («ери грошей»), Карло Санторо («посткатастрофічного мондіалізму») та ін.

**Органицизм** - це методологія, яку використовує геополітика, яка розглядає політичні спільноти і держави як живі організми, які завжди знаходяться в русі, в розвитку.

**Основні принципи міжнародного права** - це концентровано виражені та узагальнені загальновизнані норми поведінки суб'єктів міжнародних відносин з приводу найбільш важливих питань міжнародного життя.

**Перехресне поле** - це простір, на який претендують два або більше держави.

**Периферія** - це відсталі країни так званого третього світу. Існує також напівпериферія (країни, що розвиваються Східної Європи, держави геополітичного простору колишнього Радянського Союзу, Середземномор'я, Близький Схід).

**Політична геоекологія** - межева наукова дисципліна, що досліджує політичні аспекти просторових процесів взаємодії між суспільством і природою на різних ієрархічних рівнях, вплив політичних процесів на геоекологічну ситуацію тощо.

**Політична геокультурологія** - межева наукова дисципліна, що досліджує вплив різноманітних географічних факторів на формування політичної культури населення територіально-політичних систем, просторові процеси розвитку політичної культури окремих соціальних, етнічних, релігійних груп, їх взаємодії в державах і регіонах

**Політична глобалізація** - це процес міждержавної взаємозалежності, коли політичні події (конфлікти, політична боротьба, вибори), що відбуваються у тій чи іншій країні можуть набувати глобального значення і зачіпати інтереси інших держав

**Політичний ландшафт** - геопросторовий комплекс, який є по суті проекцією на певну територію історичної і сучасної політичної приналежності, що знаходить відображення в типі природокористування, способі господарювання, системі розселення, розміщенні комунікацій тощо. Географічна інтерпретація розташування політичних сил.

**Потсдамська епоха** - епоха, що починається в 1945 р. з підписання Потсдамської системи договорів, що зафіксувала новий баланс сил, що виник в Європі після перемоги над Німеччиною і її союзниками.

**Предмет геополітики** - це взаємини між геополітичними суб'єктами при вирішенні світових і регіональних проблем (з урахуванням впливу всіх видів простору), тобто контроль над планетарним простором.

**Прикордонне (периферійне) поле** - термін російського геополітика К.В.Плешакова; геопростір, який знаходиться під контролем даної держави, однак не освоєний нею у достатній мірі в політичному, економічному, культурному, демографічному та інших відношеннях, щоб злитися з ендемічним полем, тому право контролю даної держави над цим полем може заперечуватися іншими державами. Часто таким полем виступають простори, населені національними меншинами. Сусідні держави іноді ставлять під сумнів належність цих територій, але все-таки не розглядають їх як свої. До таких полів можуть бути зараховані азійські, північно-східні й далекосхідні регіони Росії, а також Кавказ, Калінінградська область.

**Прикордонне поле** - це простір, що знаходиться під контролем національної.

**Принцип суверенної рівності держав** - це означає, що кожна держава зобов'язана поважати суверенітет інших учасників системи, тобто їхнє право в межах власної території здійснювати законодавчу, виконавчу і судову владу без якогось втручання з боку інших держав, а також самостійно проводити свою зовнішню політику. Підтримку міжнародного правопорядку може бути забезпечено лише при повній повазі юридичної рівності учасників

**Простір** - основне поняття геополітики, яке враховує її якісні категорії. Виділяються різноманітні типи багатовимірного комунікаційного простору (геополітичний, гео економічний, соціокультурний, духовний, конфесіональний, інформаційний, географічний, повітряний, космічний та ін.). Простір може бути розколотим, важким, розбіжним, приреченим, зібраним, привабливим. Подолати простір можна лише в духові, а фізично підкорити - шляхом мирної колонізації чи «вогнем і мечем».

**Простір як фактор сили** - термін німецького вченого-геополітика К.Гаусгофера, згідно з яким основні економічні та політичні проблеми Німеччини після Першої світової війни зумовлені несправедливими і тісними кордонами, отриманими внаслідок Версальського договору (1919 р.).

**Рімленд** (з англ. Rimland - дуга, «окраїнна земля», берегова зона) - термін Г.Макіндера та Н.Спайкмена, яким позначається проміжна (берегова), контактна зона суша-море між гартлендом (Континентом, центральною землею) і морями, тобто берегові території Євразії, що тяжіють до морського типу існування. Ця зона відповідає за географічним місцерозташуванням внутрішньому півмісяцю Г.Макіндера.

**Світова геополітична система** - це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою геопросторових політичних систем різних ієрархічних рівнів та їх елементів (держав, міжнародних організацій, недержавних акторів), що утворюють певну цілісність.

**Світовий Острів** - термін уведений в геополітику Г.Макіндером, що є важливим структурним елементом його моделі, який позначає цілісний континентальний масив - Євразію з географічною віссю історії. Завдячуючи своєму географічному положенню, Світовий Острів неминуче повинен стати головним місцем розташування людства на планеті.

**Системний підхід** (англ. Systems thinking - системне мислення) - напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як модель системи.

**Тероризм** - це одна з форм збройних політичних конфліктів, антигуманний спосіб вирішення політичних проблем в умовах протистояння, зіткнення інтересів різних політичних сил.

**ТНК** - це корпорація, яка здійснює міжнародне виробництво промислових продуктів на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями.

**Тотальне поле** - це все безперервне простір, що знаходиться під контролем національної спільноти.

**Французька революція** (фр. Rvolution française) почалася у травні 1789 року, коли Старий порядок було скинуто, а замість нього встановлено конституційну монархію.

**Центр** - це світовий політико-економічне ядро, що складається з розвинених західних країн. Центр експлуатує периферію і панує над нею.

**Ядерний клуб** - політологічне кліше, умовне позначення групи ядерних держав - держав, що здійснили розробку, виробництво та випробування ядерної зброї.

## **2. ЗНАЧЕННЯ ОСНОВ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОТРАТЕГІЇ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»**

Реалії сьогодення свідчать, що на початку ХХ ст., внаслідок якісного стрибка в розвитку природничих і гуманітарних наук, виокремився окремий напрямок дослідження політичних аспектів впливу географічних факторів на створення форм і структур політичного життя.

Необхідність пояснення низки процесів сучасного світового розвитку зумовила актуалізацію такої галузі гуманітарних наук, як геополітика з її тенденцією до становлення повноцінної самостійної науки. Це геополітичне дослідження, яке наближає нас до розуміння статусу країни в сучасному світі, дає чіткіше уявлення про мотиви національних інтересів та розуміє розвиток багаторівневих відносин між різними міжнародними акторами в контексті захисту цих інтересів [9, с. 98].

Тож, щодо актуальності вивчення наукового курсу «Основи геополітики та геотратегії», то вона обумовлена тим, що сучасні політичні відносини характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, союзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Геополітичні інтереси провідних держав світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів і тому теоретичне осмислення змісту, прояснення їх ролі й характеристик лежить в основі сучасного інтеграційного процесу в євроатлантичній спільноті [10].

Геополітики виникла на початку століття в цілому як сукупність знань та інструментів управління та продукт розуміння світу у вимірах глобальності. На думку М.Фуше, геополітика являється не тільки методом, але одночасно світосприйняттям і практикою. У якості практики глобалістика є інструментом практики, інструментом влади, провідником політичної дії, а тому виступає праксіологічною наукою. Як зазначає В.Воронкова «геополітика як метод представляє собою сукупність знань, які мають наукове значення; як світосприйняття визначає школи, у яких знаходять вираження уявлення про світ, зміст політики та влади» [4, с. 18].

Термін «геополітика» був введений у науковий обіг шведським вченим Рудольфом Челленом (1864-1922), у контексті якої визначив доктрину, що розглядає державу як географічний організм чи просторовий феномен. Геополітика розглядає державу не у статиці як постійне, незмінне утворення, а у динаміці як живий організм; тому держава нерозривно пов'язана з оточенням, простором, для якої просторові відносини представляють великий інтерес.

Отже, зазачимо, що підходи до визначення геополітики надзвичайно різноманітні: від ототожнення її з мистецтвом управління глобальним

процесом, державою чи іншою спільнотою, до твердження, що геополітика є цілісною самостійною наукою, до визнання її світоглядною концепцією майбутнього. Процес формування цілісного уявлення про геополітику як науку та вироблення єдиного понятійно-термінологічного апарату ускладнює, але й сприяє її методологічному збагаченню та розширенню практичного застосування, що серед геополітиків чимало представників географічних, політичних, історичних та інших наук.

Геополітика є складовою міжнародної політології. Вона є водночас наука, дисципліна та ідеологія. До предмета дослідження геополітики належить широке коло питань:

- закономірності виникнення, трансформації і функціонування світової геополітичної системи;
- чинники, що впливають на трансформації сучасної системи міжнародних відносин;
- формування і розвиток геополітичних регіонів різних ієрархічних рівнів;
- проблеми територіального розвитку держав, просторові аспекти їх взаємодії на міжнародній арені;
- вплив географічних факторів на зовнішню та внутрішню політику держав.

Тож, з урахуванням вищезазначеного здобувачам вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» корисно розуміти основоположні проблеми сучасного співтовариства, які мають регіональний і глобальний виміри.

Навчальна дисципліна «Основи геополітики та геостратегії» дозволяє розкрити особливості сучасної політичної картини світу, сформувані у здобувачів вищої освіти знання про основи політичної географії та геополітики як практичного інструменту розв'язання регіональних проблем у світі та в Україні, показати роль та місце України у світовому геополітичному просторі. У результаті вивчення даного курсу здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) рівня отримують знання які дозволяють сформувані у них комплекс теоретичних знань задля поглибленого засвоєння науково-практичних основ геополітики за рахунок реконструкції процесів сучасного геополітичного простору, аналізу основних закономірностей розвитку геополітичних процесів та визначення головних суб'єктів геополітичних відносин і виявленні їх стратегічних планів та тактик щодо реалізації національних інтересів.

### 3. МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОТРАТЕГІЇ

Досліджуючи методологічні засади вивчення основ геополітики та геостратегії, зазначимо, що складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. Проблема методу і методології привертала увагу мислителів, учених і філософів давно, починаючи з античної епохи. Однак ґрунтовний аналіз методів здійснюються лише останні пів століття, причому існує відносне розмежування таких напрямків дослідження як філософія науки, методологія науки та логіка науки.

Термін «методологія» трактується як система методів пізнання і практики, тобто система принципів, правил, прийомів, способів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Методологія носить загальний характер, але все ж вона конкретизується стосовно до різних сфер практичної і теоретичної діяльності. Іншими словами, методологія виступає як загальна система пояснювальних принципів чи підходів до пізнання, що дозволяє визначити як при даному предметі і об'єкті проводити дослідження та вивчення певних питань.

Таким чином, методологія - це концептуальний виклад змісту, методів дослідження, мети, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси і явища. Методологія розглядається як система, що об'єднує відповідно до основних видів діяльності методологію пізнання, оцінки і практичної діяльності. Діяльність характеризується, принаймні, трьома різновидами: пізнавальною, практичною і оціночною, які взаємно доповнюють одна одну в реальному житті. Методологія розглядається як багатоповерхнева споруда, на верхніх поверхах якої розміщуються філософська методологія, далі - загальнонаукова методологія, а на найнижчих поверхах - методологія галузевих видів науки, а всі поверхи утворюють цілісний методологічний організм [5, с. 54].

Методологія у перекладі з грецької - це вчення про систему методів, теорія методів. Слово «методологія» складається зі слів «метод» і «логія». Останнє, перебуваючи в кінці складного слова, означає «вчення», тому в буквальному розумінні методологія - це вчення про метод.

Базуючись на цих визначеннях, деякі автори вважають, що методологія є теорією методу теоретичного пізнання (вченням про метод (методи) такого пізнання). «Методологія», у точному значенні цього слова, є вченням про методи, особливою наукою, завданням якої є розробка та удосконалення системи прийомів, способів наукового пізнання. Самі ж методи знаходяться поза методологією науки. «Необхідно чітко і послідовно розрізняти такі якісно різні компоненти науки, як метод і методологія» [2, с. 61].

Окремі науковці фактично ототожнюють методологію з методом науки. Методологія є системою особливих прийомів, принципів і способів вивчення загальних закономірностей виникнення, становлення та розвитку господарських явищ. Головною метою методології є вивчення засобів, методів і прийомів дослідження, за допомогою яких нове знання отримується в науці. Розвиток методології науки пов'язаний з розвитком методів наукового пізнання дійсності, загальними законами розвитку наукового знання, теорії і мови науки, перевіркою будь-якої теорії практикою. Оскільки поняття методології дуже тісно пов'язано з поняттям її методу, то перш ніж дати власну оцінку наведеним вище науковим позиціям необхідно з'ясувати, що слід розуміти під методом наукового пізнання. У філософській літературі метод пізнання зазвичай визначається як шлях, спосіб, знаряддя, засіб пізнання.

За кожним конкретним методом стоять певні прийоми, принципи, правила пізнання [1, с.9]. Метод пізнання характеризує система правил, які сформульовані на основі знання закономірностей сфери дійсності, що досліджується, та орієнтують людину в дослідника його пізнання. Метод, у найзагальнішому вигляді, можна визначити як систему регулятивних принципів і правил діяльності, що ними керується суб'єкт при: дослідженні певного об'єкта, як систему науково розроблених правил, прийомів пізнання, що ґрунтуються на вивченні об'єктивної дійсності й покликаних прояснювати шлях дослідження. Основні функції методу - внутрішня організація і регулювання процесу пізнання або практичного перетворення того чи іншого об'єкта.

Сучасна система методів є досить різноманітною. Залежно від сфери їх застосування вирізняють такі методи, як філософський, загальні й наукові методи [8, с. 25]. Зміст філософського методу полягає в загальних принципах пізнання. Однак цей метод, будучи залежним від філософської позиції того чи іншого автора, включає в себе суб'єктивний чинник і не може бути ідеологічно нейтральним.

Щодо методологічної бази вивчення дисципліни «Основи геополітики та геостратегії», то вона ґрунтується на теоретичному переосмисленні науково-теоретичних та методологічних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців із питань геополітики. Основні методи отримання інформації в процесі вивчення даного курсу: історичне спостереження розвитку об'єктів дослідження; аналіз державних і міжнародних документів, преси, літератури, соціологічних опитувань тощо.

На думку дослідників, методологія більшості геополітичних концепцій характеризується неоднозначністю, тенденцією до абсолютизації впливу кожного фактора, спрощенням ситуацій та прагненням запозичувати теорії та концепції моди із суміжних наук. Проте надмірна математизація та інформатизація геополітики може призвести до втрати якості дослідження та його висновків, а також до непрактичності результатів [7, с. 93].



Методологічну базу вивчення основ геополітики та геостратегії складає насамперед системний метод дослідження, який дає можливість вивчати геополітику як організовану систему елементів, що складають її цілісність і не зводять вивчення курсу до окремих елементів. Тож, системний підхід дає можливість цілісного розгляду геополітичних інтересів у сучасному загальноєвропейському інтеграційному процесі.

Оскільки предметом вивчення є інтегрована цілісність елементів, історичних і політичних фактів, то постає завдання з'ясування засобів з'єднання елементів - структури системи. Для цього використовувався структурний метод дослідження. Історичний метод дослідження дав можливість вивчити політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку в конкретних взаємозв'язках з точки зору їх генезису і тенденцій розвитку в майбутньому. Широко використовувався компаративістський метод, необхідний для порівняння різних геополітичних моделей розвитку з метою вивчення їх загальних рис і специфіки, пошуку оптимальних шляхів створення геополітичної стратегії України, вивчення досвіду, накопиченого іншими країнами, що дозволить уникнути небажаних помилок у визначенні українських геополітичних пріоритетів в сучасному світі.

Також при вивченні дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» доцільно використовувати порівняльний, статистичний та соціологічний методи політичного дослідження.

#### 4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Таблиця 4.1 - Теми семінарських та практичних занять

№п/п	Назва теми
1	2
1	<p>Тема 1. Теоретико-концептуальні виміри геополітики як наукової дисципліни</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>1.1. Визначення геополітики 1.2. Методи і функції геополітики</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>1.1. Поняття геополітики. Предмет геополітики. Об'єкт геополітики. 1.2. Джерела геополітики. 1.3. Категорії та функції геополітики. 1.4. Рівні геополітичних досліджень. 1.5. Основні методи сучасної геополітики.</p>
2	<p>Тема 2. Понятійно-категоріальний апарат та закони геополітики</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>2.1. Категорії геополітики 2.2. Основні закони геополітики</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>2.1. Геополітичний простір, його сутність. 2.2. Види геопросторового управління. 2.3. Категорії геополітики: геополітична експансія, геополітичний конфлікт, геополітична ситуація, геополітична влада, геополітичні інтереси, геополітичний код (код), геостратегія.</p>
3	<p>Тема 3. Розвиток геополітичних ідей</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>3.1. Становлення геополітичної науки. 3.2. Епоха класичної геополітики. 3.3. Розвиток геополітики в 1930-1990 рр.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>3.1. Основні підходи до періодизації геополітики. 3.2. Геополітичні мотиви у працях вчених Стародавнього Сходу. 3.3. Середньовічна геополітична думка. 3.4. Погляди провідних європейських вчених сучасності.</p>

1	2
4	<p>Тема 4. Історичний розвиток геополітичної організації світу <i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>4.1. Історія існування найдавніших цивілізацій. 4.2. Вестфальська система. 4.3. Система «центр-периферійних відносин» у Венську епоху. 4.4. Версальська геополітична епоха. 4.5. Потсдамська епоха та глобалізація політики. 4.6. Біловежська епоха альтернатива біполярному світопорядку.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>4.1. Перші країни Близького Сходу, їх геополітична взаємодія. 4.2. Геополітичні аспекти виникнення, розвитку та розпаду Арабського халіфату. 4.3. Геополітика середньовічних європейських країн. 4.4. Геопросторові політичні структури в середньовічній Америці. 4.5. Вестфальська геополітична доба.</p>
5	<p>Тема 5. Сучасні геополітичні моделі та напрями досліджень <i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>5.1. Провідні школи у сучасній геополітиці. 5.2. Атлантизм. Неоатлантизм. 5.3. Мондіалізм. Неомондіалізм. 5.4. Поліцентризм. 5.5. Геополітичні ідеї у «радикальній географії». 5.6. Геополітичні ідеї «нових правих», «континенталізм». 5.7. Геополітичні ідеї неоевразійства. 5.8. Сучасні напрями досліджень у геополітиці.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>5.1. Основні напрями сучасної геополітичної думки:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- атлантизм,</li> <li>- мондіалізм,</li> <li>- прикладна геополітика,</li> <li>- європейські «нові праві»,</li> <li>- неоевразійство,</li> <li>- глобалізм.</li> </ul>
6	<p>Тема 6. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі <i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>6.1. Геополітична модель світу. 6.2. Геополітична структура сучасного світу. 6.3. Геокономічна структура світу. 6.4. Цивілізаційні процеси у сучасному світі. 6.5. Геополітика і Світовий океан. 6.6. Геополітична ситуація в Арктиці та Антарктиці.</p>

1	2
	<p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>6.1. Світовий політичний процес як предмет політичного аналізу. 6.2. Особливості міжнародної політики. 6.3. Місце геополітики у міжнародній політиці.</p>
7	<p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p>Тема 7. Геополітичні проблеми різних регіонів світу</p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>7.1. Війна як інструмент геополітики. Геополітичні конфлікти. 7.2. Геоінформаційні конфлікти. 7.3. Воєнно-політичні конфлікти. 7.4. Динаміка і результати воєнно-політичних конфліктів. 7.5. Врегулювання й прогнозування воєнно-політичних конфліктів. 7.6. Геополітичний аналіз воєнно-політичного конфлікту.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>7.1. Геополітичний конфлікт, типи геополітичних конфліктів. 7.2. Міжцивілізаційні конфлікти. 7.3. Інформаційна геополітика. 7.4. Геоінформаційні конфлікти.</p>
8	<p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p>Тема 8. Геополітичні фактори в розвитку держави</p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>8.1. Сутність геостратегії в сучасному світі. 8.2. Національні інтереси та національна безпека держави. 8.3. Типи геостратегії держав. 8.4. Вплив імперської геостратегії в сучасному світі.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>8.1. Державний геополітичний простір, його складові. 8.2. Державні кордони, їх геополітичні функції. 8.3. Внутрішня геополітична структура. 8.4. Геополітичні регіони. 8.5. Геополітичні аспекти регіональної політики. 8.6. Геостратегія держави на міжнародній арені.</p>
9	<p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p>Тема 9. Геополітична структура сучасної Європи</p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>9.1. Передісторія європейської геополітики 9.2. Геополітика сучасної Європи</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>9.1. Геополітична організація світу. 9.2. Багатополярна модель сучасного світу. 9.3. Геополітична структурування світу. Європа як геополітичний макрорегіон. 9.4. Геополітичні регіони та субрегіони Європи, критерії відбору.</p>

1	2
10	<p>Тема 10. Геополітика НАТО. Геополітичні і гео економічні аспекти європейської інтеграції</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>10.1. Організація об'єднаних націй (ООН) 10.2. Міжнародні організації: НАТО, ОБСЄ, Європейський Союз, НАФТА, АТЕС тощо.</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>10.1. Геополітичні та гео економічні аспекти утворення і розвитку ЄОВС - ЄЕС - ЄС. 10.2. Розширення ЄС на схід: геополітичні та гео економічні наслідки. 10.3. Трансформація ЄС в наднаціональну спільноту: основні засади, сучасні проблеми і перспективи. Геополітичні перспективи подальшого розширення ЄС. 10.4. НАТО: геополітичні засади створення і розвитку.</p>
11	<p>Тема 11. Стратегія США в системі сучасних геополітичних відносин</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>11.1. Передісторія американської геополітики 11.2. Сучасна американська геополітика</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>11.1. Історичний розвиток геополітики США. 11.2. Геополітичне розширення США в XIX ст. 11.3. Прояви інтервенціонізму в кінці XIX ст., під час Першої світової війни. 11.4. Геополітика США напередодні та під час Другої світової війни. 11.5. Геополітика США періоду «холодної війни».</p>
12	<p>Тема 12. Особливості геополітичної ситуації в Україні</p> <p style="text-align: right;"><i>Семінарське заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>12.1. Геополітичне становище України 12.2. Євразійська парадигма: Україна - Росія. Україна - Білорусь. Україна - Молдова. Співдружність Незалежних Держав 12.3. Україна, Європа, Євроатлантика 12.4. Україна - держави Центральної та Східної Європи</p> <p style="text-align: right;"><i>Практичне заняття</i></p> <p style="text-align: center;"><b>План</b></p> <p>12.1. Геополітичне положення України: глобальне, регіональне та локальне. 12.2. Геополітичні аспекти розвитку України. 12.3. Національні інтереси України, їх забезпечення. 12.4. Забезпечення національної безпеки. Геополітична регіоналізація України.</p>

## 5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Таблиця 5.1 - Завдання для самостійної роботи

№п/п	Назва теми та завдання для самостійної роботи
1	2
1	Тема 1. Теоретико-концептуальні виміри геополітики як наукової дисципліни <i>Завдання:</i> Проаналізувати та дослідити геостратегію, як практичний напрям геополітики.
2	Тема 2. Понятійно-категоріальний апарат та закони геополітики <i>Завдання:</i> Проаналізувати геополітичну свідомість та основні закони геополітики.
3	Тема 3. Розвиток геополітичних ідей <i>Завдання:</i> Проаналізувати геополітичні доктрини українських вчених та політиків та основні геополітичні концепції в Україні.
4	Тема 4. Історичний розвиток геополітичної організації світу <i>Завдання:</i> Проаналізувати геополітичне структурування світу.
5	Тема 5. Сучасні геополітичні моделі та напрями досліджень <i>Завдання:</i> Проаналізуйте новітньою політичною течією – глобалізм.
6	Тема 6. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі <i>Завдання:</i> Проаналізуйте місце геополітики та геостратегії у структурі світового політичного процесу.
7	Тема 7. Геополітичні проблеми різних регіонів світу <i>Завдання:</i> Проаналізуйте головні положення та напрями геостратегії України, її геополітичні інтереси на сучасному етапі.
8	Тема 8. Геополітичні фактори в розвитку держави <i>Завдання:</i> Проаналізувати Геополітику держави як засіб гарантування національної безпеки.
9	Тема 9. Геополітична структура сучасної Європи <i>Завдання:</i> Проаналізувати сучасні політичні, економічні, соціальні, демографічні, екологічні проблеми.

## Продовження таблиці 5.1

1	2
10	Тема 10. Геополітика НАТО. Геополітичні і гео економічні аспекти європейської інтеграції <i>Завдання:</i> Проаналізувати взаємодію США і європейських держав у НАТО.
11	Тема 11. Стратегія США в системі сучасних геополітичних відносин <i>Завдання:</i> Проаналізувати геополітику США в Європі.
12	Тема 12. Особливості геополітичної ситуації в Україні <i>Завдання:</i> Проаналізувати сучасну геостратегію України на міжнародній арені.

## **6. ЗМІСТ КУРСУ «ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОСТРАТЕГІЇ»**

### **ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМІРИ ГЕОПОЛІТИКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Геополітика та геостратегія. Поняття геополітики. Предмет геополітики. Різні підходи до розуміння суті. Об'єкт геополітики. Джерела геополітики. Категорії та функції геополітики. Специфічні об'єкти геополітичних досліджень. Предмет геополітики. Рівні геополітичних досліджень. Основні методи сучасної геополітики. Структура геополітики. Зовнішня та внутрішня геополітика. Провідні функції геополітики. Геостратегія як практичний напрямок геополітики.

### **ТЕМА 2. ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ТА ЗАКони ГЕОПОЛІТИКИ**

Геополітичний простір, його сутність. Геополітична точка опори. Геополітичні відносини. Геополітичний баланс сил. Геополітичний контроль. Види геопросторового управління. Категорії геополітики: геополітична експансія, геополітичний конфлікт, геополітична ситуація, геополітична влада, геополітичні інтереси, геополітичний код (код), геостратегія. Геополітична свідомість, її походження. Геополітичні аспекти національної ідеї. Основні закони геополітики. Суперечливі закони геополітики.

### **ТЕМА 3. РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ**

Основні підходи до періодизації геополітики. Геополітичні мотиви у працях вчених Стародавнього Сходу. Становлення геополітичних ідей в античності. Геополітичні погляди Арістотеля. Середньовічна геополітична думка. Погляди провідних європейських вчених сучасності. Нацистська геополітика. Євразійство як геополітична доктрина. Ідеї провідних євразійців. Геополітичні доктрини українських учених та політиків. Основні геополітичні концепції в суспільно-політичній думці України.

### **ТЕМА 4. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СВІТУ**

Перші країни Близького Сходу, їх геополітична взаємодія. Геополітичні аспекти виникнення, розвитку та розпаду Арабського халіфату. Геополітика середньовічних європейських країн. Геопросторові політичні структури в середньовічній Америці. Геополітичні аспекти Великих географічних відкриттів. Вестфальська геополітична доба. Всесвітня територіальна організація політичної сфери суспільного життя. Геополітична структурування світу.



## **ТЕМА 5. СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ МОДЕЛІ ТА НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Основні напрями сучасної геополітичної думки: атлантизм, мондіалізм, прикладна геополітика, європейські «нові праві», неоевразійство, глобалізм.

## **ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СВІТІ**

Місце геополітики та геостратегії у структурі світового політичного процесу. Світовий політичний процес як предмет політичного аналізу. Характеристика міжнародної політики. Місце геополітики та геостратегії у міжнародній політиці.

## **ТЕМА 7. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РІЗНИХ РЕГІОНІВ СВІТУ**

Основні геополітичні проблеми різних регіонів світу; головні положення та напрями геостратегії України, її геополітичні інтереси на сучасному етапі. Геополітичний конфлікт, типи геополітичних конфліктів. Міжцивілізаційні конфлікти. Інформаційна геополітика. Геоінформаційні конфлікти. Інформаційні війни. Війна як інструмент геополітики в історії людства. Воєнно-політичний конфлікт: об'єкт, предмет, засоби, суб'єкти, типології воєнно-політичних конфліктів. Геополітичний аналіз воєнно-політичних конфліктів. Географія воєнно-політичних конфліктів у сучасному світі. Війна у Перській затоці: причини, наслідки. Причини війни в Іраку. Геоекономічний конфлікт.

## **ТЕМА 8. ГЕОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ В РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

Держава як базовий елемент геополітичної структури світу. Геополітичне становище держави. Основні характеристики геополітичного становища держави. Державний геополітичний простір, його складові. Державні кордони, їх геополітичні функції. Внутрішня геополітична структура. Геополітичні регіони. Геополітичні аспекти регіональної політики. Геостратегія держави на міжнародній арені. Види геостратегій. Основні типи експансіоністської геостратегії. Геополітичні інтереси держави. Національні інтереси держави: проблеми визначення та реалізації. Захист «законних» геополітичних інтересів. Національна безпека держави, її складові. Геополітика держави як засіб гарантування національної безпеки. Геополітичні кодекси (кодекси) у зовнішній політиці держав.

## **ТЕМА 9. ГЕОПОЛІТИЧНА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ**

Геополітична організація світу. Багатополярна модель сучасного світу. Геополітична структурування світу. Європа як геополітичний макрорегіон. Геополітичні регіони та субрегіони Європи, критерії відбору. Західна Європа. Північна Європа. Південна Європа. Центральна та Східна Європа. Південно - Східна Європа. Геоекономічна модель Європи. Характеристика економічних процесів у Європі. Європейський геоінформаційний простір; тенденції

розвитку. Геополітична взаємодія цивілізацій у Європі. Сучасні культурні та цивілізаційні процеси. Міжетнічні та міжрелігійні протиріччя. Геополітичні конфлікти в Європі. Спалахи військово-політичних конфліктів. Політичні, економічні, соціальні, демографічні, екологічні проблеми.

## **ТЕМА 10. ГЕОПОЛІТИКА НАТО. ГЕОПОЛІТИЧНІ І ГЕОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Виникнення і розвиток НАТО. Геополітика НАТО часів «холодної війни». Взаємодія США і європейських держав у НАТО. Трансформація НАТО після 1991 р. Геополітичне розширення НАТО, основні наслідки. Сучасна геостратегія НАТО. Участь в «гуманітарних інтервенціях». Стратегія щодо мирного розв'язання конфліктів. Європейська інтеграція. Геополітичні та гео економічні аспекти утворення і розвитку ЄОВС - ЄЕС - ЄС. Оборонний аспект євроінтеграції. Розширення ЄС на Схід. Трансформаційні проц

## **ТЕМА 11. СТРАТЕГІЯ США В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН**

Історичний розвиток геополітики США. «Доктрина Монро». Геополітичне розширення США в ХІХ ст. Концепція «ізоляціонізму». Геополітика «великого кийка». Прояви інтервенціонізму в кінці ХІХ ст., під час Першої світової війни. Геополітика США напередодні та під час Другої світової війни. Геополітика США періоду «холодної війни». Доктрина Г. Трумена. Політика «стримування» СРСР. Геополітика «гнучкого реагування». Період «розрядки». «Ренесанс» «холодної війни». Геополітична перемога США. Неоатлантизм в теорії і зовнішній політиці США. Геополітична експансія США до басейну Перської затоки. Окупація Афганістану та Іраку. Роль США в НАТО. Геополітика США в Європі. Взаємовідносини США з провідними державами Західної Європи. Геостратегія США щодо сучасної Росії. Геостратегія США щодо КНР. Геополітика США стосовно Японії. Геостратегічний «Джакотський трикутник». Геостратегія США в Південно-Східній та Південній Азії. Стратегія США на Близькому Сході. Геополітичні інтереси США в Африці. Геополітика США щодо країн Північної та Тропічної Африки. Геостратегічна роль США в Америці. Геополітичні інтереси США в Латинській Америці.

## **ТЕМА 12. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Державна територія України, її кордони. Геополітичне положення України: глобальне, регіональне та локальне. Геополітичні аспекти розвитку України. Давньоруські князівства на теренах України. Експансія Великого князівства Литовського та Польського королівства. Річ Посполита. Українські землі у ХVІІ- ХVІІІ ст. Україна під владою Російської та Австро-

Угорської імперії. Національно-визвольні змагання.

Національні інтереси України, їх забезпечення. Забезпечення національної безпеки. Геополітична регіоналізація України. Внутрішня геополітика в Україні. Сучасна геостратегія України на міжнародній арені. «Західний» та «східний» вектори. Геостратегічний вектор на інтеграцію з ЄС. Основні проблеми практичної реалізації. Геостратегічний вектор на інтеграцію з НАТО; шляхи реалізації. Геополітика України щодо держав Центральної та Східної Європи. Геополітичні та гео економічні аспекти взаємовідносин України з Росією. Регіональна геополітична та гео економічна стратегія України: участь у СНД; розвиток співпраці в ГУАМ, ОЧЕС та інших структурах

## 7. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Освітній процес в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ реалізується в таких формах: лекційні заняття, виконання індивідуальних завдань, семінарські та практичні заняття, контрольні заходи, самостійна робота. За освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» акцент робиться на студентоцентричному навчанні, на основі збалансованої аудиторної та самостійної роботи.

Ефективною формою організації навчання у закладах вищої освіти є семінарські та практичні заняття, з якими органічно поєднуються лекції. Кожен із цих видів занять має свою дидактичну мету.

**Семінарське заняття** - це навчальне заняття у формі обговорення, дискусії за попередньо визначеними питаннями теми, за якими здобувачі вищої освіти готують доповіді, реферати, завдання, есе тощо.

Основна мета семінарського заняття - формування вмінь і навичок самостійної роботи, систематизації і узагальнення знань, аналізу літератури, виявлення системи знань та оцінки знань, умінь та навичок.

Семінарське заняття передбачає використання інноваційних технологій (колективної розумової діяльності, проведення навчальних дискусій, навчання на основі вирішення конкретних ситуацій; ігрового, кооперативного, проблемного, проектного навчання). Доцільним є використання дискусійних форм і методів інтерактивного навчання (діалог, групова дискусія, розбір ситуацій із практики, аналіз ситуацій морального вибору); ігрових методів інтерактивного навчання (дидактичні, ділові, рольові організаційно-діяльнісні ігри, квести); тренінгів як форми комплексного використання інтерактивних методів і прийомів навчання тощо [11, с. 23].

Семінарські заняття тісно пов'язані з лекціями та зорієнтовані на формування у здобувачів вищої освіти умінь і навичок самостійно здобувати знання. Вони сприяють розвитку пізнавальної активності й самодіяльності здобувачів вищої освіти більшою мірою, аніж будь-які інші форми організації навчання; розвивають логічне мислення, спонтанне мовлення, уміння висловлювати й аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Семінарські заняття виконують такі основні функції, як:

- навчальну (поглиблення, конкретизацію, систематизацію знань, засвоєних під час лекційних занять та у процесі самостійної підготовки до семінару);

- розвивальну (розвиток логічного мислення студентів, набуття ними умінь працювати з різними літературними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо);

- виховну (патріотичне виховання, виховання економічної, екологічної культури і мислення, прищеплення інтересу до вивчення конкретної дисципліни та до фаху, формування потреби здорового способу життя тощо);

- діагностично-корекційну (контроль за якістю засвоєння студентами навчального матеріалу, виявлення прогалин його засвоєнні та їх подолання) та ін.

Щодо **практичних занять**, то це форма навчального заняття, на якому НПП організує детальний розгляд здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує уміння і навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота студентів [12, с. 165 ]

Таку форму занять проводять, як правило, у лабораторіях або аудиторіях, обладнаних необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою [6, с. 232].

Перелік тем практичних занять визначається програмою навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії».

Практичне заняття включає проведення контролю знань, умінь та навичок, постановку загальної проблеми (завдання) НПП та її обговорення за участю здобувачів вищої освіти, розв'язання задач з їх обговоренням, вирішення контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання.

Отже, практичне заняття включає:

- проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти;

- постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю здобувачів вищої освіти;

- розв'язування контрольних завдань, їх перевірку та оцінювання [11].

Оцінки, одержані студентом на семінарських та практичних заняттях, враховуються при визначенні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Таким чином, зазначимо, що семінарські та практичні заняття дозволяють здобувачам вищої освіти якнайкраще засвоїти матеріал курсу «Основи геополітики та геостратегії». На семінарських та практичних заняттях з дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» переважно використовуються індивідуальні роздаткові матеріали (офлайн-навчання), відео, аудіо-, комп'ютерна техніка (онлайн-навчання), що допомагає формуванню професійного потенціалу майбутніх фахівців.

## 8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ВСЬОГО НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

### Підручники:

1. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія» / М.Вегеш, М.Палінчак, В.Петрінко. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
2. Рудакевич О.М. Націологічні засади модернізації українського суспільства: науково-популярне видання / Академія політичних наук України. Київ: Видавництво ПОЛІТІЯ, 2020. 360 с.
3. Фукуяма Ф. «Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії». Київ, 2019. 608с.

### Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. А.Б.В. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д.Дуцик, В.Черниш, В.Вороніна, Н.Рюче, І.Мороз, О.Паперняк, І.Калапуха. К., 2019. 90с.
2. Дорошко Микола. Неоголошені війни Росії проти України у ХХ – на початку ХХІ ст.: Причини і наслідки / Микола Дорошко. Київ: Ніка-Центр, 2018. 196 с.
3. Міжнародні аспекти інтеграції Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: аналітична доповідь / А. І. Кудряченко та ін.; Національна академія наук України, Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 70 с.
5. Ципенда М.М. Суверенні держави світу: суспільно-географічний довідник. Чернівці: Чернівець. Нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 226 с.
6. Шкуратенко О.В., Дурнов Є.С., Щербатюк В.М. та ін. Ш67 Анексія в європейському геополітичному просторі: науково-довідкове видання. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 84 с.

### Монографії та інші наукові видання:

1. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство. *Тиждень науки-2020*. Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13–17 квітня 2020 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. С. 120-122.
2. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 3. Політичні науки. С.12-15.
3. Вегеш М. Юрген Габермас про США та сучасне і майбутнє ЄС.

Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 148–152.

4. Вегеш М., Гиря В. Деякі нотатки про місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 209–216.

5. Вегеш М., Гиря В. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку. Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 188–197.

6. Вегеш М. Проблематика війни і миру в спадщині Реймона Арона. Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 108–116.

7. Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору [Електронний ресурс] : монографія / відп. ред. А. Г. Бульвінський ; Національна академія наук України, Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ : «Видавництво «Фенікс», 2020. 560 с.

8. Особистість і політика: між традицією та модернізацією: Особистість і політика: між традицією та модернізацією [Текст]: монографія / В. В. Козьма. Київ: Альфа-ПК, 2019. 327 с.

9. Кіндратець О.М., Сергієнко Т.І. Особливості формування ідентичності українців в умовах гібридної війни. *Політикус: Науковий журнал. Видавничий дім «Гельветика»*, 2021. №1. 40-46.

10. Романуха, О. М., Дацюк Т.К. Геополітика : метод. рек. до вивч. дисц. Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. туризму та країнознавства. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 64 с.

11. Сергієнко Т.І. Вплив деструктивних явищ на соціально-економічний розвиток українського суспільства в сучасних умовах. *СУЧАСНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: матеріали міжнародного науково-практичного форуму (21-22 червня 2019р.)* Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного; за загальною редакцією д.т.н. професора Надикто В.Т. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2019.

Частина 2. С. 258-260.

12. Сергієнко Т.І. Інформаційна зброя в контексті основних видів комунікативної дії. *Тиждень науки-2020*. Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13–17 квітня 2020 р. [Електронний ресурс] / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. С. 130-132.

13. Сергієнко Т.І. Особливості формування інформаційного суспільства в Україні в умовах гібридного миру та війни. *Contemporary Issues of Digital Economy and Society. Series of monographs Katowice School of Technology*. Monograph 36. The authors bear full responsible for the text, data, quotations and illustrations Copyright by Katowice School of Technology, 2020. С. 99-108.

14. Сергієнко Т.І. Роль регіональної політики ЄС у формуванні європейської ідентичності. *Вісник мариупольського державного університету серія: історія. політологія*, 2018, вип. 22-23. С.253-262.

15. Сергієнко Т.І. Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, 19 листопада 2019 р. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 297-299

16. Сергієнко Т.І. Теоретико-концептуальні виміри інформаційної безпеки в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства. *Сучасний рух науки: тези доп. X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 2-3 квітня 2020 р. Дніпро, 2020. Т.2. С. 405-409.

#### **Інші джерела:**

1. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського, електронні фахові видання. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення 05.02.2022).

2. Львівська національна наукова бібліотека імені В.Стефаніка. URL: <http://www.library.lviv.ua/> (дата звернення 05.02.2022).

3. Національна історична бібліотека України. URL: <http://www.dibu.kiev.ua/> (дата звернення 05.02.2022).

4. Національна парламентська бібліотека України. URL: <http://www.nplu.org/> (дата звернення 05.02.2022).

5. Харківська державна наукова бібліотека України імені В. Короленка. URL: <http://korolenko.kharkov.com/> (дата звернення 05.02.2022).

6. Наукова бібліотека ім.В. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://lib-gw.univ.kiev.ua/> (дата звернення 05.02.2022).

7. Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: <http://library.lnu.edu.ua/bibl/> (дата звернення 05.02.2022).

8. Книжкова палата України імені Івана Федорова. URL:



<http://www.ukrbook.net/> (дата звернення 05.02.2022).

### Інтернет-ресурси

1. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua> (дата звернення 05.02.2022).
2. Міністерство закордонних справ України. URL: <http://www.mfa.gov> (дата звернення 05.05.2022).
3. Постійне Представництво України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу). URL: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua> (дата звернення 05.05.2022).
4. Міністерство юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua> (дата звернення 05.05.2022).
5. Центр європейського та порівняльного права при Міністерстві юстиції України. URL: <http://www.clc.org.ua> (дата звернення 05.05.2022).
6. Законодавство України. URL: <http://www.rada.kiev.ua> (дата звернення 05.05.2022).
7. Українсько-європейський консультативний центр (UEPLAC). URL: <http://www.ueplac.kiev.ua> (дата звернення 05.05.2022).
8. Агентство гуманітарних технологій «АHT Consulting Group». URL: <http://www.aht.org> (дата звернення 05.05.2022).
9. Інформаційно-аналітичне інтернет-видання «Світові дискусії». URL: <http://wd.org.ua> (дата звернення 05.02.2022).
10. «Фонд демократичні ініціативи». URL: <http://www.dif.org.ua> (дата звернення 05.05.2022).
11. Фонд «Європа XXI». URL: <http://www.europexxi.kiev.ua> (дата звернення 05.05.2022).
12. Інститут Євроатлантичного співробітництва. URL: <http://www.ieac.org.ua> (дата звернення 05.05.2022).
13. Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. URL: <http://www.spcfrp.org.ua> (дата звернення 05.05.2022).
14. Інститут «Схід-Захід». URL: <http://www.ewi.org.ua> (дата звернення 05.02.2022).
15. Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: <http://www.icps.kiev.ua> (дата звернення 05.05.2022).
16. Єврофорум: ЄС та інституційна реформа. URL: <http://www.csis.org/euro/frm990507.html> (дата звернення 05.05.2022).

## 9. ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Освоєння курсу «Основи геополітики та геостратегії» відбувається через бально-рейтингову систему оцінювання знань. Протягом курсу здобувач вищої освіти повинен набрати необхідну кількість балів за різними формами контролю, що дозволяє оцінити рівень його теоретичної та практичної підготовленості за курсом «Основи геополітики та геостратегії».

Оцінка знань за весь період навчання за курсом є інтегрованою, відповідною сумі всіх отриманих балів з різних форм контролю в межах одного семестру.

Контроль успішності навчальної діяльності здобувачів вищої освіти поєднує контрольні заходи й аналітичну роботу. Академічні успіхи здобувачів вищої освіти визначаються за допомогою контрольних заходів, передбачених навчальним планом, з обов'язковим переведенням підсумкових оцінок до національної шкали та шкали ЄКТС.

Контрольні заходи для денної форми навчання проводяться протягом семестру та охоплюють: діагностичний, поточний контроль (складається з оцінювання аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи) та підсумковий контроль. У разі настання обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) контрольні заходи можуть проводитися з використанням технологій дистанційного навчання.

### ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

**Діагностичний контроль** - проводиться у формі вхідного контролю із дисципліни, ректорських робіт, контрольних завдань для оцінювання рівня знань здобувачів вищої освіти при проведенні акредитації спеціальності (освітньої програми) тощо.

Вхідний контроль (діагностика вхідного рівня знань здобувачів вищої освіти) застосовують як передумову успішного планування та вивчення дисциплін. Він дає змогу викладачеві визначити наявний рівень знань здобувачів вищої освіти і використати його як орієнтир складності матеріалу, а також для вибору форм і методів проведення занять. Вхідний контроль знань проводять за рішенням викладача. Зміст завдань, форми та методи вхідного контролю затверджує кафедра [11].

#### **Поточний контроль.**

До форм поточного контролю належить оцінювання:

- рівня знань, навичок і вмінь, виявлених під час аудиторної роботи на семінарських та практичних заняттях;
- якості виконання індивідуальної та самостійної роботи.

Поточний контроль може проводитись усно, письмово або у формі комп'ютерного тестування, колоквіуму, оцінювання виступів на семінарських та практичних заняттях, ділових чи імітаційних ігор тощо, під

час як навчальних занять, так і індивідуальної та самостійної роботи, зокрема з використанням системи управління дистанційним навчанням [11].

Форма підсумкового контролю, система та критерії оцінювання аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи включаються до РПНД, з урахуванням специфіки навчальної дисципліни.

При оцінюванні кожного виду навчальної діяльності здобувачу вищої освіти до журналу обліку роботи навчальної групи виставляються бали.

Результати оцінювання аудиторної роботи заносяться НПП до журналів обліку роботи навчальної групи. Підсумкові бали за аудиторну роботу виставляються в журналі окремою графою напередодні підсумкового контролю.

*Індивідуальна робота Здобувача (ІРЗ)* - це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються Здобувачем самостійно для підвищення рівня підготовки і розкриття індивідуальних творчих здібностей. До індивідуальних завдань належать такі: підготовка рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні дослідження до конференцій, участь в олімпіадах тощо.

Види індивідуальних завдань, терміни їх видачі, виконання і захисту встановлюються кафедрою у РПНД.

Індивідуальні завдання виконуються Здобувачами самостійно з одержанням необхідних консультацій з боку НПП. Допускаються випадки виконання робіт з комплексної тематики кількома Здобувачами [3].

*Самостійна робота Здобувача (СРЗ)* - це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються Здобувачем під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Метою СРЗ є засвоєння в повному обсязі РПНД і послідовне формування у Здобувачів самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця. У ході самостійної роботи Здобувач має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до опанування теоретичних і практичних знань, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

СРЗ - основний засіб засвоєння навчального матеріалу у час, вільний від обов'язкових аудиторних занять.

Самостійна та індивідуальна робота Здобувача денної форми навчання, що передбачена РПНД, оцінюється НПП за 15-бальною шкалою кожна. Щодо заочної форми навчання, то самостійна робота оцінюється - 30 балів, а індивідуальна - 10 балів.

Здобувач допускається до складання підсумкового контролю у разі, якщо ним виконані всі передбачені РПНД поточні завдання та сума балів поточного контролю не менше ніж 40. Якщо сума балів поточного контролю менше ніж 40, здобувач вищої освіти не допускається до підсумкового контролю і зобов'язаний доопрацювати завдання та набрати необхідну

кількість балів (під час консультацій, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій тощо).

Після проведення підсумкового контролю у навчальній групі, в якій навчається такий Здобувач, доопрацювання проводиться ним, як правило, протягом місяця після завершення сесії. При цьому у журналі обліку роботи навчальної групи проставляються як попередні бали, так і бали, отримані при доопрацюванні через дріб.

**Підсумковий контроль** - проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах. Присвоєння Здобувачу кредитів ЄКТС і присудження кваліфікацій здійснюється винятково за результатами підсумкового контролю.

Підсумковий контроль успішності проводиться у формі екзамену, заліку чи диференційованого заліку з конкретної навчальної дисципліни або окремої її завершеної частини в обсязі навчального матеріалу, визначеного РПНД цієї навчальної дисципліни, і у терміни, встановлені графіком освітнього процесу.

Перед початком проведення підсумкового контролю НПП обов'язково оголошує здобувачам вищої освіти бали, отримані ними за результатами поточного контролю.

Здобувач вищої освіти вважається допущеним до підсумкового контролю з конкретної навчальної дисципліни за умови та в порядку, передбаченому п.6.3.10 Положення про організацію освітнього процесу у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ [11].

Підсумкові контролю в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ проводяться під час заліковоекзаменаційних сесій за білетами, затвердженими на засіданні кафедри не пізніше, як за місяць до дня проведення заліку або з використанням елементів дистанційного навчання у формі тестів на навчальній платформі moodle. Тестові завдання також затверджуються на засіданні кафедри не пізніше як за місяць до дня проведення заліку. Також, зазначимо, що для навчальних дисциплін, з яких навчальним планом передбачено залік, підсумковий контроль може проводитися в різних формах (усна, письмова, тестування тощо).

З навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» передбачено:

- для денної форми навчання – екзамен;
- для заочної форми навчання – екзамен.

## 10.МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Семінарські та практичні заняття є найважливішою формою навчально-виховної роботи на яких здобувачі вищої освіти вчаться логічно мислити, аналізувати явища й узагальнювати факти. Семінарські та практичні заняття привчають самостійно працювати з літературою, формувати своє ставлення до предмета вивчення і свідомо відстоювати свою точку зору.

**Проведення семінарських занять** відбуваються у форматі обговорення найбільш спірних і проблемних питань. Для успішної підготовки до занять рекомендовано:

- мати зошит з конспектами лекцій. У даному зошиті також, виконується домашнє завдання, які й обговорюються на семінарському занятті;
- виписувати в зошит основні терміни та аналізувати їх;
- під час підготовки до занять використовувати рекомендовану для кожної теми літературу, а також додаткові джерела, які не входять до списку рекомендованої літератури до вивчення;
- самостійно визначати спірні питання щодо актуальних тем;
- фіксувати питання які викликають запитання.

**Проведення практичного заняття** ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі - тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідних теоретичних положень, наборі завдань різної складності для розв'язання їх студентами на занятті. Вказані методичні засоби готуються викладачем, якому доручено проведення практичних занять, за погодженням з лектором даної навчальної дисципліни.

На практичних заняттях можуть застосовуватися різні форми організаційної роботи:

- групова фронтальна - повинно бути однотипне обладнання в розрахунку на всю групу (підгрупу);
- бригадна фронтальна - використовується в тих випадках, коли немає можливості проводити заняття групою фронтально. У цьому випадку група ділиться на ланки (2-5 осіб). Кожна ланка в один і той же час виконує однакові види робіт на відповідних робочих місцях;
- бригадна форма - проводиться аналогічно до бригадної фронтальної, але при умові, коли кожна бригада виконує різні види робіт на відповідних робочих місцях;
- індивідуальна форма - кожний здобувач вищої освіти має індивідуальне практичне завдання [3].

Переміщення ланок по робочих місцях відбувається відповідно до розробленого графіка. До кожного практичного заняття повинна бути складена інструктивна карта для здобувачів вищої освіти, що є обов'язковим документом і забезпечує послідовність дій здобувачів вищої освіти на

досягнення мети практичного заняття та конкретизує підготовку їх до заняття.

У процесі підготовки і проведення практичного заняття виділяють (В. Литвинюк) п'ять етапів (див.рис. 11.1).

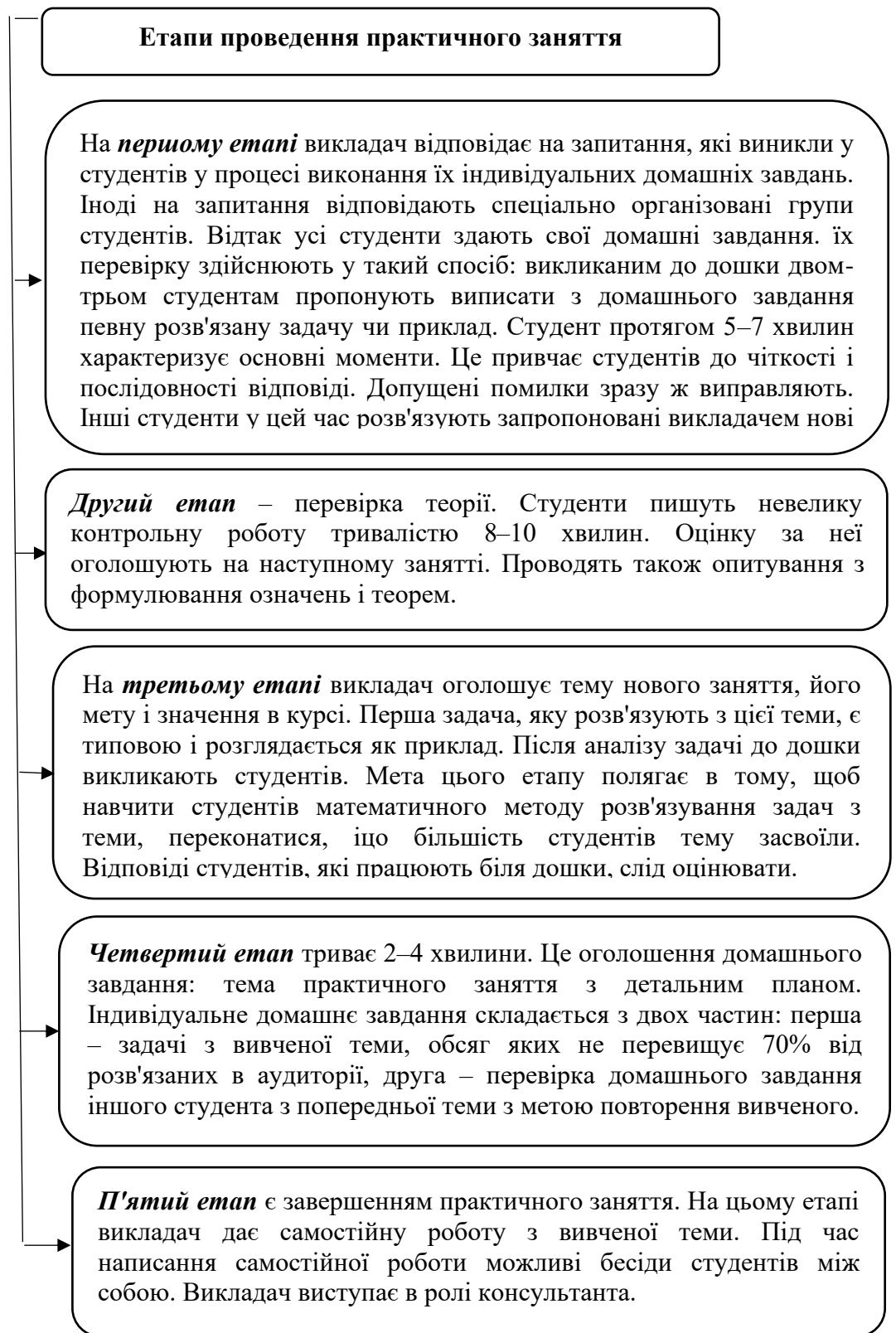


Рисунок 11.1. Етапи проведення практичного заняття

Також, зазначимо, що у процесі семінарського та практичного заняття рекомендовано: уважно слухати та аналізувати відповіді інших здобувачів вищої освіти, відстоювати свою точку зору з конкретного питання; доповнювати виступи.

Готуючись, здобувач вищої освіти повинен ознайомитися з планом семінарського та практичного заняття та рекомендованою літературою.

Спочатку треба ознайомитися з матеріалом за темою семінару або практичного заняття. Готувати наукову доповідь/повідомлення, пропонується за питаннями тематика яких указана в даному навчально-методичному комплексі, але не обмежується у виборі інших тем доповідей/повідомлень. Це дасть змогу скласти загальне уявлення про тему, яку виносять на семінарське або практичне заняття. Якщо з цієї теми прочитано лекцію, то корисно також ретельно опрацювати її конспект. Лише після цього розпочинається самостійна робота над вивченням першоджерел.

*Поради загального характеру, які необхідно послідовно використовувати при підготовці до семінарського та практичного заняття:*

1. Докладно ознайомтеся з темою і планом заняття, кожним на розгляд питань.
2. Знайдіть у бібліотеці відповідні рекомендовані джерела та літературу, насамперед обов'язкову.
3. Прочитайте основну літературу до кожного з питань семінару чи практичного заняття, намагаючись осмислити прочитане.
4. Законспекуйте необхідний матеріал.
5. Те саме зробіть із додатковою літературою, маючи на меті з'ясувати окремі деталі того чи іншого питання.

## 12. КРИТЕРІЇ ТА ЗАСОБИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

### Критерії та засоби оцінювання успішності навчання

Оцінювання знань студентів в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ здійснюється за 100-бальною шкалою, яка переводиться відповідно у національну шкалу («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкалу європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС – А, В, С, D, E, FX, F). Максимальні суми балів за виконання завдань у рамках аудиторної, самостійної та індивідуальної роботи – 60 балів; 40 балів – за виконання завдань, винесених на підсумковий контроль.

Таблиця 12.1 Розподіл балів за різними формами навчання та контролю для навчальної дисциплін

ДЛЯ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль  ЕКЗАМЕН (З)/ ЕКЗАМЕН (Е)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 30	≤ 15	≤ 15	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку складання екзамену (П) = ПК+Е ≤ 100			
ДЛЯ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ			
Поточний контроль (ПК)			Підсумковий контроль  ЕКЗАМЕН (З)/ ЕКЗАМЕН (Е)
Аудиторна робота	Самостійна робота	Індивідуальна робота	
≤ 20	≤ 30	≤ 10	
≤ 60			≤ 40
Підсумкова оцінка у випадку складання екзамену (П) = ПК+Е ≤ 100			

Для навчальної дисципліни «Основи геополітики та геостратегії» засобами діагностики знань (успішності навчання) виступають: екзамен; реферати, есе; студентські презентації та виступи на наукових заходах інші види індивідуальних та групових завдань.



## Критерії поточної оцінки знань студентів:

### Ведення опорного конспекту лекції:

Опорний конспект лекції (ОКЛ) – вид навчально-методичного посібника, в якому у стислому і системному вигляді викладений основний теоретичний матеріал у формі основних понять і положень, що структурно й логічно пов'язані між собою. Дані поняття та положення є лише опорними сигналами, вони вимагають пояснень і визначень, що мають записати студенти під час лекції. Його ведення сприяє системному і глибокому засвоєнню навчального матеріалу, дозволяє простежити структурні зв'язки між різними поняттями, положеннями, концепціями, проблемами теоріями тощо. Кожний студент повинен мати ОКЛ на лекціях і вести в ньому записи власноруч. Під час аудиторної роботи з ОКЛ студенти записують основні тези лекції та пояснення викладача у визначеному в конспекті полі.

Відвідування студентом лекції та її наявність в ОКЛ з дисципліни є обов'язковим.

### Робота на семінарських заняттях для студентів денного відділення:

Під час семінарських/практичних занять студенти усно доповідають на питання. Активна робота студента на занятті оцінюється від 0,7 балів.

Таблиця 12.2. Критерії оцінки на семінарському/практичному занятті

Критерії оцінки на семінарському занятті	
Бали	Критерії оцінки
0,7	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів або письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, активний, часто виступає і часто задає питання; активно, дуже добре працює в парі/групі/команді.
0,5	Володіє навчальним матеріалом, виконує більшість завдань семінарських занять і домашньої/самостійної роботи іноді виступає і задає питання; добре працює в парі/групі/команді.
0,3	Частково володіє навчальним матеріалом, іноді виконує завдання семінарських занять; іноколи виступає і задає питання; не дуже добре працює в парі/групі/команді.

Якщо студент опосередньо відвідував семінарське заняття, але брав участь в обговоренні тем, він має змогу отримати додаткові бали за:

#### А) Доповнення виступу:

**0,7 бал** – отримують студенти, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, надали власні аргументи щодо основних положень даної теми.

**0,5 бали** отримують студенти, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що доповнює зміст виступу, поглиблює знання з цієї теми та висловили власну думку.

#### Б) Суттєві запитання до доповідачів:

**0,7 бал** отримують студенти, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

**0,5 балів** отримують студенти, які у своєму запитанні до виступаючого вимагають додаткової інформації з ключових проблем теми, що

розглядається.

**Самостійна та індивідуальна робота здобувача вищої освіти денного відділення, що передбачена РПНД, оцінюється НПП за 15-бальною шкалою кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, контролюється НПП під час консультацій. Бали за самостійну та індивідуальну роботу виставляються у журналі обліку роботи навчальної групи окремими графами напередодні підсумкового контролю.**

Таблиця 12.3 – Критерії оцінювання самостійної та індивідуальної роботи

Бали	Критерії
11-15	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано доповідає, глибоко та всебічно розкриває зміст матеріалу.
7-10	Володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
4-6	Частково володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
1-3	Не володіє навчальним матеріалом, слабо доповідає, поверхнево розкриває зміст матеріалу.

### **Робота на семінарських заняттях для студентів заочного відділення:**

Під час семінарських занять студенти усно доповідають на питання. Активна робота студента на занятті оцінюється в 1-5 балів.

Таблиця 12.4. Критерії оцінки на семінарському занятті

Критерії оцінки на семінарському занятті	
Бали	Критерії оцінки
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів або письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, активний, часто виступає і часто задає питання; активно, дуже добре працює в парі/групі/команді.
4	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів або письмових відповідей, розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, активний, часто виступає і часто задає питання.
3	Володіє навчальним матеріалом, виконує більшість завдань семінарських занять і домашньої/самостійної роботи іноді виступає і задає питання; добре працює в парі/групі/команді.
2	Частково володіє навчальним матеріалом, іноді виконує завдання семінарських занять; іноколи виступає і задає питання; не дуже добре працює в парі/групі/команді.
1	Зовсім не виконує завдання семінарських занять, іноколи виступає і задає питання; не дуже добре працює в парі/групі/команді.

Якщо студент опосередньо відвідував семінарське заняття, але брав

участь в обговоренні тем, він має змогу отримати додаткові бали за:

**А) Доповнення виступу:**

**2 бали** – отримують студенти, які глибоко володіють матеріалом, чітко визначили його зміст; зробили глибокий системний аналіз змісту виступу, виявили нові ідеї та положення, що не були розглянуті, але суттєво впливають на зміст доповіді, надали власні аргументи щодо основних положень даної теми.

**1 бал** отримують студенти, які виклали матеріал з обговорюваної теми, що доповнює зміст виступу, поглиблює знання з цієї теми та висловили власну думку.

**Б) Суттєві запитання до доповідачів:**

**2 бали** отримують студенти, які своїм запитанням до виступаючого суттєво і конструктивно можуть доповнити хід обговорення теми.

**1 бал** отримують студенти, які у своєму запитанні до виступаючого вимагають додаткової інформації з ключових проблем теми, що розглядається.

**Самостійна робота здобувачів заочної форми навчання оцінюється в 30 балів, а індивідуальна робота здобувача вищої освіти, що передбачена РПНД, оцінюється НПП за 10-бальною шкалою кожна. Виконання завдань, які виносяться на самостійну та індивідуальну роботу, контролюється НПП під час консультацій. Бали за самостійну та індивідуальну роботу виставляються у журналі обліку роботи навчальної групи окремими графами напередодні підсумкового контролю.**

Таблиця 12.5 – Критерії оцінювання ІР

Бали	Критерії
7-10	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано доповідає, глибоко та всебічно розкриває зміст матеріалу.
5-6	Володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
3-4	Частково володіє навчальним матеріалом, самостійно та доповідає, не в повному обсязі розкриває зміст матеріалу.
1-2	Не володіє навчальним матеріалом, слабо доповідає, поверхнево розкриває зміст матеріалу.

Виконання завдань щодо самостійної роботи надає студенту можливість отримати максимум **30 балів**.

Таблиця 12.6 – Критерії оцінювання СР

Бали	Критерії
25-30	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою, вільно самостійно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу.
17-24	Добре володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою, вільно самостійно та аргументовано його викладає, розкриває зміст, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу.
9-16	Володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою, викладає та розкриває його основний зміст, використовуючи літературу.
5-8	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою, поверхово викладає та розкриває його основний зміст, використовуючи літературу.
3-4	Частково володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою, фрагментарно викладає та розкриває його зміст.
1-2	Частково володіє навчальним матеріалом за конкретною тематикою.

Здобувачеві, який отримав **60 балів** за 100-бальною шкалою за результатами поточного контролю, з дисципліни, з якої навчальним планом у семестрі передбачено підсумковий контроль у формі **екзамену**, за бажання Здобувача, у відомість обліку успішності проставляється відповідна підсумкова оцінка: «задовільно»/60 балів/Е.

Здобувач має право складати екзамен з метою підвищення оцінки.

Таким, що успішно склав (пересклав) екзамен, вважається Здобувач, який одержав під час екзамену не менше 20 балів.

Здобувач, який не з'явився на екзамен без поважних причин, вважається таким, що одержав незадовільну оцінку.

Розрахунок підсумкової оцінки з навчальної дисципліни, з якої навчальним планом передбачено екзамен, здійснюється відповідно до формули:

$$П = ПК + Е \leq 100,$$

де **ПК** – бали за поточний контроль (40-60 балів),

**Е** – бали за результатами складання екзамену.

Семестровий екзамен - це вид підсумкового контролю, при якому засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу з дисципліни оцінюється на підставі результатів як поточного контролю (тестування, поточного опитування, виконання індивідуальних завдань, завдань самостійної роботи та певних видів робіт на семінарських заняттях) протягом семестру так і контролю знань під час.

**Очна форма навчання** передбачає складання екзамену у письмовій формі за білетами, затвердженими на засіданні кафедри не пізніше, як за

місяць до дня проведення екзамену

1. **Два питання** потребують змістовної відповіді, кожна з них розкриває сутність того чи іншого поняття або теоретичного положення (оцінюється від 0 до 15 балів за кожне питання).

**15-12 балів** отримують студенти, які повністю розкрили сутність поняття, дали його чітке визначення або проаналізували і зробили висновок з конкретного теоретичного положення.

**11-9 балів** отримують студенти, які правильно, але не повністю дали визначення поняття або поверхово проаналізували і зробили висновок з теоретичного положення.

**8-4 балів** отримують студенти, які правильно, але лише частково визначили те чи інше поняття або частково проаналізували і зробили висновок з теоретичного положення.

**3-0 балів** отримують студенти, які частково і поверхово визначили те чи інше поняття або сформулювали висновок з теоретичного положення, допустивши неточності та помилки.

2. Правильна відповідь на **практичне завдання** оцінюється в **10 балів**.

*Дистанційна форма* навчання та складання екзамену за дисципліною передбачає застосування методів контролю знань шляхом комп'ютерного тестування.

Тестовий контроль - це універсальна форма контролю знань. Перевагу тестового контролю складає те, що він є науково обґрунтованим методом емпіричного дослідження. На відміну від звичайних задач, тестові завдання мають чітку однозначну відповідь і оцінюються стандартно на основі еталону. У найпростішому випадку оцінкою студента є сума балів за правильно виконані завдання.

Сума балів, накопичених здобувачем вищої освіти за виконання всіх видів поточних навчальних завдань (робіт) на семінарських заняттях та на підсумковому контролі, свідчить про **ступінь оволодіння ним програми навчальної дисципліни** на конкретному етапі її вивчення. Протягом семестру студенти можуть набрати від 0 до 100 балів, що переводяться у національну шкалу оцінювання і відповідно у шкалу ЄКТС.

Кількість балів відповідає певному рівню засвоєння дисципліни, див.табл 12.7:

Академічна заборгованість виникає у разі, коли за результатами заліково-екзаменаційної сесії з будь-якого навчального предмета (дисципліни) Здобувач отримав менше, ніж 60 балів.

Здобувач, який має академічну заборгованість, повинен її ліквідувати в термін, визначений наказом Університету, як правило, протягом місяця після завершення заліково-екзаменаційної сесії.

Перескладання екзамену проводиться відповідно до графіка прийому заборгованостей, який розробляється та затверджується кафедрою.

Таблиця 12.7 - Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
	Екзамени	Екзамен / диференційований залік	Оцінка	Пояснення
90-100	зараховано	Відмінно	A	«Відмінно» - теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані в повному обсязі.
83-89		Добре	B	«Дуже добре» - теоретичний зміст курсу засвоєний у повному обсязі; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані, якість виконання більшості з них оцінена кількістю балів, близькою до максимальної.
75-82			C	«Добре» - теоретичний зміст курсу засвоєний цілком; в основному сформовані практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; всі навчальні завдання, передбачені програмою навчання, виконані, якість виконання жодного з них не оцінена мінімальною кількістю балів, деякі види завдань виконані з помилками.
68-74		Задовільно	D	«Задовільно» - теоретичний зміст курсу засвоєний не повністю, але прогалини не носять істотного характеру; в основному сформовані необхідні практичні навички роботи із засвоєним матеріалом; більшість передбачених програмою навчання навчальних завдань виконано, деякі з виконаних завдань містять помилки.
60-67			E	«Достатньо» - теоретичний зміст курсу засвоєний частково; не сформовані деякі практичні навички роботи; частина передбачених програмою навчання навчальних завдань не виконані або якість виконання деяких з них оцінено числом балів, близьким до мінімального.
35-59	Незараховано	Незадовільно	FX	«Умовно незадовільно» - теоретичний зміст курсу засвоєний частково; не сформовані необхідні практичні навички роботи; більшість навчальних завдань не виконано або якість їх виконання оцінено кількістю балів, близькою до мінімальної; при додатковій самостійній роботі над матеріалом курсу можливе підвищення якості виконання навчальних завдань (з можливістю повторного складання).
1-34			F	«Безумовно незадовільно» - теоретичний зміст курсу не засвоєний; не сформовані необхідні практичні навички роботи; всі виконані навчальні завдання містять грубі помилки або не виконані взагалі; додаткова самостійна робота над матеріалом курсу не призведе до значного підвищення якості виконання навчальних завдань.

Перескладання екзаменуу з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється, за виключенням випадків форс мажорних обставин документально підтверджених причин, з дозволу завідувача кафедри та деканату.

У разі отримання незадовільної підсумкової оцінки Здобувачеві надаються дві додаткові спроби для повторного складання: перша - НПП, який проводив підсумковий контроль, друга - комісії з числа найбільш досвідчених НПП кафедри з обов'язковою участю керівника кафедри. Результати кожного повторного складання заносяться до окремих додаткових відомостей.

Рішення комісії є остаточним. У разі підтвердження негативної оцінки або неявки Здобувача на засідання комісії без поважних і документально підтверджених причин комісія виставляє остаточні оцінки (менше ніж 60 балів), що означає академічну заборгованість. Комісія сповіщає про це керівника інституту (директора) для підготовки наказу Університету про відрахування Здобувача.

На осіб, які за результатами складання екзаменуу підлягають відрахуванню, факультет/інститут готує подання та проект наказу про відрахування.

## 12. ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

### ТЕМА 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМІРИ ГЕОПОЛІТИКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

#### *Семінарське заняття*

##### **План**

- 1.1. Визначення геополітики
- 1.2. Методи і функції геополітики

***Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:***  
геополітика, геостратегія, об'єкт, предмет та функції геополітики, рівні геополітичних досліджень

##### **Теми доповідей до Теми 1:**

1. Дискусії щодо предмета геополітики серед вітчизняних вчених.
2. Дискусії щодо предмета геополітики серед закордонних вчених.
3. Спроби емпіричного вимірювання потенціалу могутності держави: переваги і недоліки.
4. Дискусії щодо визначення поняття «національних інтересів».
5. Основні методи сучасної геополітики.
6. Структура геополітики.
7. Зовнішня та внутрішня геополітика.
8. Провідні функції геополітики.

##### **Питання для самоперевірки до Теми 1:**

1. Які є розуміння предмета геополітики у вітчизняних та закордонних авторів?
2. Що є предметом геополітики?
3. Визначте основні джерела геополітики.
4. Які з традиційних для суспільних наук методів є прийнятними для геополітики, а які не зовсім?
5. Чи має вади формула визначення могутності держави Р.С. Клайна?
6. Обґрунтуйте свою думку.
7. Що таке геостратегія та геоекономіка?
8. В якому зв'язку геоекономіка перебуває з геополітикою?
9. Розкрийте пізнавальну функцію геополітики.

#### *Практичне заняття*

##### **План**

- 1.1. Поняття геополітики. Предмет геополітики. Об'єкт геополітики.
- 1.2. Джерела геополітики.
- 1.3. Категорії та функції геополітики.



- 1.4. Рівні геополітичних досліджень.
- 1.5. Основні методи сучасної геополітики.

**Уміння та навички:** знати сутність поняття «геополітики» та «геостратегія», розкрити підходи до розуміння сутності даних понять, визначити об'єкт, предмет та функції геополітики, охарактеризувати рівні геополітичних досліджень.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 1:**

Проаналізувати та дослідити геостратегію, як практичний напрям геополітики.

### **Індивідуальні завдання до Теми 1:**

1. Розглянути геополітику та геостратегію.
2. Розкрити суть поняття геополітики.
3. Дослідити різні підходи до розуміння суті геополітики.
4. Визначити функції геополітики.
5. Охарактеризувати специфічні об'єкти геополітичних досліджень.

## **ТЕМА 2. ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ТА ЗАКОНИ ГЕОПОЛІТИКИ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 2.1. Категорії геополітики
- 2.2. Основні закони геополітики

### ***Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:***

Геополітичний простір, геополітична точка опори, геополітичні відносини, геополітичний баланс сил, геополітичний контроль, види геопросторового управління, категорії геополітики: геополітична експансія, геополітичний конфлікт, геополітична ситуація, геополітична влада, геополітичні інтереси, геополітичний код (код), геостратегія.

### **Теми доповідей до Теми 2:**

1. Геополітична свідомість, її походження.
2. Геополітичні аспекти національної ідеї.
3. Основні закони геополітики.
4. Суперечливі закони геополітики.

### **Питання для самоперевірки до Теми 2:**

1. Які є основні категорії та поняття геополітики?
2. Які є точки зору на поняття національного інтересу?

3. Охарактеризуйте базові категорії геополітики.
4. Визначте основні закони геополітики.
5. Що таке геополітичний простір.
6. Які види контролю над простором Вам відомі?

### *Практичне заняття*

#### **План**

- 2.1. Геополітичний простір, його сутність.
- 2.2. Види геопросторового управління.
- 2.3. Категорії геополітики: геополітична експансія, геополітичний конфлікт, геополітична ситуація, геополітична влада, геополітичні інтереси, геополітичний код (код), геостратегія.

**Уміння та навички:** знати сутність поняття «геополітичний простір» та «геополітична опорна точка». З'ясувати, що означає «геополітичні відносини» та «геополітичний баланс сили». Визначити типи контролю та категорії геополітики.

#### **Завдання для самостійної роботи до Теми 1:**

Проаналізувати геополітичну свідомість та основні закони геополітики.

#### **Індивідуальні завдання до Теми 2:**

1. Охарактеризувати геополітичну точку опори.
2. Дослідити геополітичні відносини.
3. Розглянути геополітичний баланс сил.
4. Визначити геополітичний контроль.

## **ТЕМА 3. РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІДЕЙ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 3.1. Становлення геополітичної науки.
- 3.2. Епоха класичної геополітики.
- 3.3. Розвиток геополітики в 1930-1990 рр.

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:** геополітика, класична геополітика, розвиток геополітики. Проблеми геополітики, перспективи геополітики

#### **Теми доповідей до Теми 3:**

1. Географічний детермінізм у давню епоху та Середньовіччі.
2. Географічний детермінізм у Новий час.
3. Геополітичні ідеї Ф. Ратцеля.

4. Теорія «морської могутності» А. Мехена.
5. Геополітичні ідеї Р. Челлена.
6. Французька школа «географії людини».
7. Геополітична теорія Х. Маккіндера.
8. Геополітична концепція Н. Спайкмена.
9. Геополітичні ідеї К. Хаусхофера. Німецька геополітика 20– 30-х років ХХ ст.
10. Євразійство.

### **Питання для самоконтролю до Теми 3:**

1. Охарактеризуйте ідею географічного детермінізму.
2. Що становить історичне ядро геополітики?
3. Охарактеризуйте географічний детермінізм в античну епоху.
4. Опишіть геополітичні ідеї в середньовічній науці.
5. Охарактеризуйте геополітичні погляди Ж. Бодена.
6. Охарактеризуйте геополітичні погляди Ш. Монтеск'є.
7. Охарактеризуйте геополітичні погляди німецьких вчених ХVIII–ХІХ ст.
8. Охарактеризуйте геополітичну теорію Ф. Ратцеля.
9. Охарактеризуйте геополітичну концепцію Р. Челлена.
10. Охарактеризуйте геополітичну концепцію Х. Маккіндера.
11. Охарактеризуйте геополітичну концепцію Н. Спайкмена.
12. Охарактеризуйте геополітичну концепцію К. Хаусхофера.

### ***Практичне заняття***

#### **План**

- 3.1. Основні підходи до періодизації геополітики.
- 3.2. Геополітичні мотиви у працях вчених Стародавнього Сходу.
- 3.3. Середньовічна геополітична думка.
- 3.4. Погляди провідних європейських вчених сучасності.

**Уміння та навички:** знати основні підходи до періодизації розвитку геополітики. З'ясувати, як сформувалися геополітичні ідеї в античну епоху та які погляди мали провідні європейські вчені.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 3:**

Проаналізувати геополітичні доктрини українських вчених та політиків та основні геополітичні концепції в Україні.

### **Індивідуальні завдання до Теми 3:**

1. Становлення геополітичних ідей в античності.
2. Геополітичні погляди Арістотеля.
3. Нацистська геополітика.
4. Євразійство як геополітична доктрина.

5. Ідеї провідних євразійців.
6. Геополітичні доктрини українських учених та політиків.
7. Основні геополітичні концепції в суспільно-політичній думці України.

## **ТЕМА 4. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СВІТУ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 4.1. Історія існування найдавніших цивілізацій.
- 4.2. Вестфальська система.
- 4.3. Система «центр-периферійних відносин» у Венську епоху.
- 4.4. Версальська геополітична епоха.
- 4.5. Потсдамська епоха та глобалізація політики.
- 4.6. Біловежська епоха альтернатива біполярному світопорядку.

***Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:***  
системний підхід, Вестфальська система, Венська епоха, глобалізація, Версальська епоха, міжнародні відносини

#### **Теми доповідей до Теми 4:**

1. Системний підхід до вивчення історії міжнародних відносин.
2. Системність до вестфальського світоустрою.
3. Вестфальська система міжнародних відносин.
4. Віденська система міжнародних відносин.
5. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин.
6. Ялтинсько-Потсдамський світоустрій.
7. Постбіполярна міжнародно-політична система.
8. Перспективи створення сталої багатопольярної системи міжнародних відносин.

#### **Питання для самоперевірки до Теми 4:**

1. Охарактеризуйте епоху Вестфальської системи.
2. Які Вам ще відомі епохи геополітичної організації світу? Коротко охарактеризуйте кожен з них.
3. Опишіть теорію Четвертого світу.
4. Охарактеризуйте теорію циклічної та синергетичної парадигм.

### *Практичне заняття*

#### **План**

- 4.1. Перші країни Близького Сходу, їх геополітична взаємодія.
- 4.2. Геополітичні аспекти виникнення, розвитку та розпаду Арабського

халіфату.

4.3. Геополітика середньовічних європейських країн.

4.4. Геопросторові політичні структури в середньовічній Америці.

4.5. Вестфальська геополітична доба.

**Уміння та навички:** знати геополітичну взаємодію перших держав на Близькому Сході, геополітику середньовічних держав.

#### **Завдання для самостійної роботи до Теми 4:**

Проаналізувати геополітичне структурування світу.

#### **Індивідуальні завдання до Теми 4:**

1. Охарактеризувати геополітичні аспекти Великих географічних відкриттів.

2. Обговорити геополітичну структурування світу.

3. Розглянути всесвітню територіальну організацію політичної сфери суспільного життя.

4. Визначити геополітичні аспекти Великих географічних відкриттів.

### **ТЕМА 5. СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ МОДЕЛІ ТА НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

#### *Семінарське заняття*

##### **План**

5.1. Провідні школи у сучасній геополітиці.

5.2. Атлантизм. Неоатлантизм.

5.3. Мондіалізм. Неомондіалізм.

5.4. Поліцентризм.

5.5. Геополітичні ідеї у «радикальній географії».

5.6. Геополітичні ідеї «нових правих», «континенталізм».

5.7. Геополітичні ідеї неоевразійства.

5.8. Сучасні напрями досліджень у геополітиці.

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:** поліцентризм, атлантизм, неоатлантизм, мондіалізм, неомондіалізм, консерватизм

#### **Теми доповідей до Теми 5:**

1. Основні напрями досліджень прикладної геополітики.

2. Концепція Й. Галтунга.

3. Концепція П. Галлуа.

4. «Консервативна» геополітика.

5. Теорія «Четвертого світу»

6. Основні геополітичні школи ХХ ст.

7. Атлантизм в європейській та американській геополітиці.
8. Поліцентризм, його сутність.
9. Геополітична модель світу С. Коена.
10. Геополітична концепція Й. Галтунга.
11. Геополітична концепція П. Галлуа.
12. Геополітичні ідеї «радикальної географії».
13. Геомарксизм.
14. «Континенталістська» геополітика.
15. Геополітика «нових правих».
16. Сутність «консервативної» геополітики.
17. Сутність неоатлантистської геополітики.
18. Геополітична концепція «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона.
19. Геополітична модель Євразії З. Бжезінського.
20. Геополітичні ідеї неоевразійства.
21. Сучасні напрями геополітичних досліджень на Заході.

### **Питання до самоперевірки до Теми 5:**

1. Які вам відомі основні школи геополітики?
2. Які школи геополітики мали перевагу у повоєнні роки щодо формування теоретико-методологічних основ геополітики мали представники?
3. Які геополітичні зміни відбулись в світі після Другої світової війни? Як вони вплинули на формування сучасних геополітичних доктрин у США та Західній Європі?
4. Що таке атлантизм? Визначіть основних представників атлантизму. Чи можна до цього напрямку віднести таких авторів як Ф. Фукуяма та С. Хантінгтон?
5. Що таке мондіалізм? Які трактування мондіалізму можна зустріти в науковій та пара науковій літературі? У яких країнах є значне несприйняття мондіалізму?
6. В чому полягала суть ідей «Нових правих» в Європі (Франція, Бельгія)? 7. Назвіть основних представників цього руху.
8. Визначіть основні напрями та школи «Прикладної геополітики».

### ***Практичне заняття***

#### **План**

- 5.1. Основні напрями сучасної геополітичної думки:
  - атлантизм,
  - мондіалізм,
  - прикладна геополітика,
  - європейські «нові праві»,
  - неоевразійство,
  - глобалізм.

**Уміння та навички:** знати сучасні геополітичні моделі та напрями досліджень.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 5:**

Проаналізуйте новітньою політичною течією - глобалізм.

### **Індивідуальні завдання до Теми 5:**

1. Охарактеризуйте атлантизм, мондіалізм і немондіалізм.
2. Визначте сутність поглядів «нових правил» і прихильників прикладної геополітики.
3. Охарактеризуйте концепцію неоєвразійства.
4. Визначте причини глобалізму та антиглобалізму.

## **ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СВІТІ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 6.1. Геополітична модель світу.
- 6.2. Геополітична структура сучасного світу.
- 6.3. Геоелектронічна структура світу.
- 6.4. Цивілізаційні процеси у сучасному світі.
- 6.5. Геополітика і Світовий океан.
- 6.6. Геополітична ситуація в Арктиці та Антарктиці.

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:**  
модель світу, геополітична структура світу, цивілізація, світова політика, цивілізаційні процеси, геополітична ситуація

### **Теми доповідей до Теми 6:**

1. Порівняльний аналіз реалізму та ідеалізму у світовій й політиці.
2. Біполярна геополітична модель світу часів «холодної війни».
3. Багатополярна геополітична модель сучасного світу.
4. Геополітична структура світу.
5. Макрорегіони світу.
6. Геополітичні регіони світу.
7. Геополітичні субрегіони у світовій структурі.
8. Геоелектронічна модель сучасного світу.
9. Модель світу згідно з теорією І. Валлерстайна.
10. Основні особливості сучасних геополітичних процесів.
11. Цивілізаційні аспекти сучасних геополітичних процесів.
12. Світовий океан, його значення у сучасному світі.

13. Типи територій у Світовому океані, геополітичний контроль над ними.
14. Геополітичний контроль над міжнародними протоками.
15. Геополітичний контроль над міжнародними каналами.
16. Геополітична ситуація в Арктиці.
17. Геополітична ситуація в Антарктиці.

#### **Питання до самоперевірки до Теми 6:**

1. Які є підходи до вивчення міжнародної політики?
2. Назвіть основні особливості міжнародної політики у порівнянні з внутрішньою.
3. Що є предметом вивчення міжнародної політики / світового політичного процесу?
4. Які є методи та рівні аналізу світового політичного процесу?
5. Який зв'язок між геополітикою та міжнародною політикою?
6. Проілюструйте це прикладами політичних подій, що мають геополітичні наслідки.
7. Чи згодні ви з тезою К. Гаджієва, що в сучасному світі традиційні геополітичні доктрини застаріли та існує потреба вироблення «нової» геополітики?
8. Чи «нова геополітика» не є ілюзією?

#### ***Практичне заняття***

##### **План**

- 6.1. Світовий політичний процес як предмет політичного аналізу.
- 6.2. Особливості міжнародної політики.
- 6.3. Місце геополітики у міжнародній політиці.

***Уміння та навички:*** знати особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі.

#### **Завдання для самостійної роботи до Теми 6:**

Проаналізуйте місце геополітики та геостратегії у структурі світового політичного процесу.

#### **Індивідуальні завдання до Теми 6:**

1. Опишіть світовий політичний процес як предмет політичного аналізу.
2. Охарактеризуйте міжнародну політику.
3. Визначте місце геополітики та геостратегії у міжнародній політиці.

## **ТЕМА 7. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РІЗНИХ РЕГІОНІВ**



#### План

- 7.1. Війна як інструмент геополітики. Геополітичні конфлікти.
- 7.2. Геоінформаційні конфлікти.
- 7.3. Воєнно-політичні конфлікти.
- 7.4. Динаміка і результати воєнно-політичних конфліктів.
- 7.5. Врегулювання й прогнозування воєнно-політичних конфліктів.
- 7.6. Геополітичний аналіз воєнно-політичного конфлікту.

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:** конфлікт, війна, геополітичні конфлікти, врегулювання воєнно-політичних конфліктів, аналіз воєнно-політичних конфліктів

#### Теми доповідей до Теми 7:

1. Концепція «Четвертої світової війни».
2. Воєнно-політичні конфлікти на теренах СНД.
3. Географія сучасних воєнно-політичних конфліктів в Азії.
4. Географія сучасних воєнно-політичних конфліктів в Африці.

#### Питання для самоперевірки до Теми 7:

1. Визначте географію воєнно-політичних конфліктів у сучасному світі.
2. Охарактеризуйте причини і наслідки Війни у Перській затоці.
3. Які вричини війни в Іраку.
4. Що таке геоекономічний конфлікт?

### Практичне заняття

#### План

- 7.1. Геополітичний конфлікт, типи геополітичних конфліктів.
- 7.2. Міжцивілізаційні конфлікти.
- 7.3. Інформаційна геополітика.
- 7.4. Геоінформаційні конфлікти.

**Уміння та навички:** знати основні геополітичні проблеми різних регіонів світу.

#### Завдання для самостійної роботи до Теми 7:

Проаналізуйте головні положення та напрями геостратегії України, її геополітичні інтереси на сучасному етапі.

#### Індивідуальні завдання до Теми 7:

1. Розглянути інформаційні війни.

2. Дослідити війну як інструмент геополітики в історії людства.
3. Вивчити воєнно-політичний конфлікт: об'єкт, предмет, засоби, суб'єкти, типології воєнно-політичних конфліктів.
4. Провести геополітичний аналіз воєнно-політичних конфліктів.

## **ТЕМА 8. ГЕОПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ В РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 8.1. Сутність геостратегії в сучасному світі.
- 8.2. Національні інтереси та національна безпека держави.
- 8.3. Типи геостратегії держав.
- 8.4. Вплив імперської геостратегії в сучасному світі.

***Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:***  
держави, геостратегія, національні інтереси, безпека держави, геостратегії держав, сучасний світ, типи геостратегії держав

#### **Теми доповідей до Теми 8.**

1. Геополітичне положення держави.
2. Геополітичний простір держави, його складові.
3. Геостратегія держави; типи геостратегії держав.
4. Геополітичні інтереси держави.
5. Геополітичні аспекти національної безпеки держави.
6. Захист «законних» геополітичних інтересів.
7. Національна безпека держави, її складові.
8. Геополітичні кодекси (кодекси) у зовнішній політиці держав.

#### **Питання до самоперевірки до Теми 8.**

1. Визначте сутність геополітичного положення держави.
2. Охарактеризуйте головні складові геополітичного положення держави.
3. Визначте рівні геополітичного положення держави.
4. Опишіть геополітичний простір держави.
5. Визначте складові геополітичного простору держави.
6. Охарактеризуйте форми державних територій.
7. Визначте державні кордони з геополітичної точки зору.
8. Опишіть геостратегію держави на міжнародній арені.
9. Як Ви знаєте основні типи геостратегії держав?

### *Практичне заняття*

#### **План**

- 8.1. Державний геополітичний простір, його складові.
- 8.2. Державні кордони, їх геополітичні функції.
- 8.3. Внутрішня геополітична структура.
- 8.4. Геополітичні регіони.
- 8.5. Геополітичні аспекти регіональної політики.
- 8.6. Геостратегія держави на міжнародній арені.

**Уміння та навички:** знати геополітичні фактори в розвитку держави.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 8.**

Проаналізувати Геополітику держави як засіб гарантування національної безпеки.

### **Індивідуальні завдання до Теми 8.**

1. Розглянути державу як базовий елемент геополітичної структури світу.
2. Визначити геополітичне становище держави.
3. Охарактеризувати основні характеристики геополітичного становища держави.
4. Охарактеризувати види геостратегій.
5. Розглянути основні типи експансіоністської геостратегії.
6. Визначити геополітичні інтереси держави.
7. Дослідити національні інтереси держави: проблеми визначення та реалізації.

## **ТЕМА 9. ГЕОПОЛІТИЧНА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ ЄВРОПИ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 9.1. Передісторія європейської геополітики
- 9.2. Геополітика сучасної Європи

### **Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:**

Геополітична організація світу, багатопольярна модель сучасного світу. Геополітична структурування світу, геополітичні регіони та субрегіони Європи, критерії відбору, Західна Європа, Північна Європа, Південна Європа. Центральна та Східна Європа, Південно -Східна Європа

### **Теми доповідей до Теми 9:**

1. Геополітичні передумови об'єднання Європи.
2. Об'єднана Європа: від ідеї до реальності.
3. Геостратегія США в Європі. Роль в НАТО.
4. Геостратегія США в Латинській Америці.

5. Геостратегія США щодо держав Азії.
6. Геостратегія США щодо держав Африки.

### **Питання для самоперевірки до Теми 9:**

1. Що являла собою Європа у політичному та географічному значенні від поч.ХХ до поч.ХХІ ст.?
2. Які геополітичні зміни мали місце в Європі у ХХ ст.?
3. Визначіть переваги і недоліки для України від її вступу до НАТО та ЄС.
4. Назвіть основні геополітичні центри світу.
5. Які чинники визначають світове лідерство США в сучасному світі?
6. Схарактеризуйте місце України на геополітичній карті світу.
7. Розкажіть про домінуючі вектори зовнішньої політики України.
8. Оцініть вплив на Україну геополітичних центрів світу.

### ***Практичне заняття***

#### **План**

- 9.1. Геополітична організація світу.
- 9.2. Багатополярна модель сучасного світу.
- 9.3. Геополітична структурування світу. Європа як геополітичний макрорегіон.
- 9.4. Геополітичні регіони та субрегіони Європи, критерії відбору.

**Уміння та навички:** знати особливості геополітичної структури сучасної Європи.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 9:**

Проаналізувати сучасні політичні, економічні, соціальні, демографічні, екологічні проблеми.

### **Індивідуальні завдання до Теми 9:**

1. Характеристика економічних процесів у Європі.
2. Європейський геоінформаційний простір; тенденції розвитку.
3. Геополітична взаємодія цивілізацій у Європі.
4. Сучасні культурні та цивілізаційні процеси.
5. Міжетнічні та міжрелігійні протиріччя.
6. Геополітичні конфлікти в Європі.
7. Спалахи військово-політичних конфліктів.

## **ТЕМА 10. ГЕОПОЛІТИКА НАТО. ГЕОПОЛІТИЧНІ І ГЕОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

*Семінарське заняття*

## План

- 10.1. Організація об'єднаних націй (ООН)
- 10.2. Міжнародні організації: НАТО, ОБСЄ, Європейський Союз, НАФТА, АТЕС тощо.

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:** геополітика, НАТО, ЄС, Варшавський договір, євроінтеграція, холодна війна

### Теми доповідей до Теми 10:

1. Геополітика ЄС.
2. Зміна пріоритетів у діяльності НАТО після руйнації Варшавського договору.
3. Геополітичне розширення НАТО, основні наслідки.
4. Військово-політичний аспект євроінтеграції.
5. Стратегія щодо мирного розв'язання конфліктів
6. НАТО часів «холодної війни».
7. Сучасна геостратегія НАТО.
8. Участь НАТО у «гуманітарних інтервенціях».

### Питання для самоперевірки до Теми 10:

1. Які були передумови утворення ЄС?
2. Визначіть основні етапи формування ЄС.
3. Визначіть основні думки щодо суті НАТО після розпаду СРСР?
3. Які геополітичні наслідки від розширення НАТО на Схід можна виділити для НАТО, Росії, України?

## Практичне заняття

### План

- 10.1. Геополітичні та гео економічні аспекти утворення і розвитку ЄОВС - ЄЕС - ЄС.
- 10.2. Розширення ЄС на схід: геополітичні та гео економічні наслідки.
- 10.3. Трансформація ЄС в наднаціональну спільноту: основні засади, сучасні проблеми і перспективи. Геополітичні перспективи подальшого розширення ЄС.
- 10.4. НАТО: геополітичні засади створення і розвитку.

**Уміння та навички:** знати особливості геополітичних та гео економічних аспектів утворення і розвитку ЄОВС - ЄЕС - ЄС та НАТО.

### Завдання для самостійної роботи до Теми 10:

Проаналізувати взаємодію США і європейських держав у НАТО.

### **Індивідуальні завдання до Теми 10:**

1. Виникнення і розвиток НАТО.
2. Геополітика НАТО часів «холодної війни».
3. Трансформація НАТО після 1991 р.
4. Геополітичне розширення НАТО, основні наслідки.
5. Сучасна геостратегія НАТО.
6. Участь в «гуманітарних інтервенціях».
7. Стратегія щодо мирного розв'язання конфліктів. Європейська інтеграція.
8. Оборонний аспект євроінтеграції. Розширення ЄС на Схід.

## **ТЕМА 11. СТРАТЕГІЯ США В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 11.1. Передісторія американської геополітики
- 11.2. Сучасна американська геополітика

***Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:***  
США, ЄС, Китай, Росія, міжнародні відносини

#### **Теми доповідей до Теми 11:**

1. Формування відносин між США та ЄС.
2. Формування відносин між США та Китаєм.
3. Формування відносин між США та Росією.

#### **Питання для самоперевірки до Теми 11:**

1. Який з підходів до здійснення міжнародної політики хаактерний для США? Обґрунтуйте Ваш висновок.
2. Що є визначальною рисою поведінки США на світовій арені?
3. Яким шляхом піде формування сучасної системи міжнародних відносин і якою буде роль США у цьому процесі. Обґрунтуйте свою відповідь.?
4. Які геостратегічні цілі переслідують США у Євразії?
5. Як укладаються відносини США з ключовими гравцями на Євразійській «шаховій дошці»?
6. З огляду на політичні зміни, що відбуваються в Україні, починаючи з листопада 2004 року, як укладатимуться відносини між США та Україною?

### *Практичне заняття*

#### **План**

- 11.1. Історичний розвиток геополітики США.
- 11.2. Геополітичне розширення США в XIX ст.
- 11.3. Прояви інтервенціонізму в кінці XIX ст., під час Першої світової війни.
- 11.4. Геополітика США напередодні та під час Другої світової війни.
- 11.5. Геополітика США періоду «холодної війни».

**Уміння та навички:** знати геополітику США в сучасному світовому процесі.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 11:**

Проаналізувати геополітику США в Європі.

### **Індивідуальні завдання до Теми 11:**

1. Розглянути взаємовідносини США з провідними державами Західної Європи.
2. Охарактеризувати геостратегію США щодо сучасної Росії.
3. Дослідити особливості геостратегії США щодо КНР.
4. Розглянути геополітику США стосовно Японії.
5. Дослідити геостратегію США в Південно-Східній та Південній Азії.
6. Визначити стратегію США на Близькому Сході.
7. Розглянути геополітичні інтереси США в Африці.
8. Охарактеризувати геополітику США щодо країн Північної та Тропічної Африки.
9. Визначити геостратегічну роль США в Америці.
10. Дослідити геополітичні інтереси США в Латинській Америці.

## **ТЕМА 12. ОСОБЛИВОСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ**

### *Семінарське заняття*

#### **План**

- 12.1. Геополітичне становище України
- 12.2. Євразійська парадигма: Україна - Росія. Україна - Білорусь. Україна - Молдова. Співдружність Незалежних Держав
- 12.3. Україна, Європа, Євроатлантика
- 12.4. Україна - держави Центральної та Східної Європи

**Основні поняття, терміни та категорії, що підлягають засвоєнню:** зовнішня політика, інтеграція, Європейський Союз, НАТО, РФ, регіональна геополітика

### **Теми доповідей до Теми 12:**

1. Геополітика і стратегія зовнішньої політики України.
2. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з Європейським Союзом.
3. Геополітичні аспекти взаємодії України і НАТО.
4. Україна та держави Центральної та Східної Європи: геополітика взаємодії.
5. Геополітичні аспекти взаємовідносин України і Російської Федерації.
6. Регіональна геополітична і гео економічна стратегія України

### **Питання для самоперевірки до Теми 12:**

1. Визначте магістральні напрями зовнішньої політики України на сучасному етапі.
2. Які фактори визначають місце й роль України в сучасному геополітичному просторі?
3. Яким ви бачите прогноз розвитку відносин України й Росії, України й Білорусі, України й Молдови?
4. Схарактеризуйте європейську та євроатлантичну парадигму української геостратегії.
5. Дайте оцінку стану відносин України з державами Центральної та Східної Європи.
6. Яким ви бачите сценарій геополітичного майбутнього України?

### ***Практичне заняття***

#### **План**

- 12.1. Геополітичне положення України: глобальне, регіональне та локальне.
- 12.2. Геополітичні аспекти розвитку України.
- 12.3. Національні інтереси України, їх забезпечення.
- 12.4. Забезпечення національної безпеки. Геополітична регіоналізація України.

***Уміння та навички:*** вміти виявляти роль геополітичного чинника у сучасній міжнародній політиці; аналізувати сучасні геополітичні теорії з огляду на реалії постбіполярного світу та особливості геополітичної ситуації в Україні.

### **Завдання для самостійної роботи до Теми 12:**

Проаналізувати сучасну геостратегію України на міжнародній арені.

### **Індивідуальні завдання до Теми 12:**

1. Визначити геополітичне положення сучасної України.
2. Охарактеризувати геополітичну регіоналізацію України.
3. Внутрішня геополітика в Україні.



4. Дослідити розвиток геополітичної думки в Україні.
5. Розглянути Україну в геополітичних поглядах російських геополітиків.
6. Розглянути Україну в геополітичних поглядах американських геополітиків.

### 13. ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Самостійна робота студентів (СРС) - це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Метою СРС є засвоєння в повному обсязі навчального матеріалу, передбаченого програмою, та послідовне формування у студентів самостійності як риси характеру, що відіграє важливу роль у формуванні сучасного фахівця вищої кваліфікації. СРС є однією з форм організації і здійснення навчання, основною формою оволодіння навчальним матеріалом і надбання навичок використання теорії і методології в практичній діяльності у вільний від обов'язкових навчальних занять час за розкладом. Під час самостійної роботи здобувач вищої освіти має бути активним учасником навчального процесу, свідомо ставитись до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватись в інформаційному просторі.

З урахуванням змісту, цілей та завдань, що вирішуються в процесі виконання різних форм СРС, можна виділити три основні види самостійної роботи:

- I - підготовка до поточних аудиторних занять;
- II - пошуково-аналітична робота;
- III - науково-дослідна робота.

Під час підготовки до аудиторних занять здобувач вищої освіти самостійно за тематикою семінарського або практичного заняття опрацьовує текст лекцій, додаткові джерела інформації, самостійно обирає вид та форму викладу підготовленої ним інформації. Здобувач вищої освіти може підготувати доповідь, виступ, реферат, есе, або підготуватись за лекційним матеріалом до опитування, моделюючої гри на семінарському занятті. За активної роботи під час аудиторної роботи на семінарському занятті здобувач вищої освіти денного відділення протягом семестру може отримати максимум 30 балів, здобувач вищої освіти заочного відділення може отримати максимум 20 балів,

Під час виконання пошуково-аналітичної роботи студент, в першу чергу, виконує підбір та огляд літературних джерел за обраною проблематикою. Потім переходить до аналітичного розгляду навчальної літератури, наукових публікацій. За результатами аналізу конкретної прикладної ситуації здобувач вищої освіти готує доповідь, виступ, реферат, контрольну роботу, аналітичну записку, матеріали доповідей на конференцію. Результати пошуково-аналітичної роботи студент представляє на розгляд під час аудиторних занять, де відбувається обговорення або презентація підготовлених матеріалів.

Під час виконання науково-дослідної роботи здобувач вищої освіти співпрацює з викладачем як науковим наставником. Здобувач самостійно без

безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом, здійснює підготовку завдань у рамках тематики навчальної дисципліни та дослідницьких проектів кафедри, щодо підготовки матеріалів до публікації та участі у наукових студентських конференціях і семінарах. Дана форма організації навчального процесу, особливо ефективно та послідовно формує у студента самостійність, аналітичне мислення, критичне мислення та здатність вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Самостійна робота Здобувача, що передбачена РПНД, оцінюється НПП за 15-бальною шкалою для здобувачів вищої освіти денної форми навчання і за 30-бальною шкалою для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання. Виконання завдань, які виносяться на самостійну роботу, контролюється НПП під час консультацій.

Таблиця 14.1 - Види самостійної роботи здобувачів вищої освіти та форми контролю

Види та форми самостійної роботи здобувачів вищо освіти	Форми контролю
<b>I. Підготовка до аудиторних занять</b>	
1.1. Вивчення обов'язкової та додаткової літератури, текстів лекцій тощо 1.2. Виконання домашніх завдань 1.3. Підготовка до семінарських та практичних занять 1.4. Підготовка до контрольних робіт та інших форм поточного контролю	1.1. Усне опитування 1.2. Перевірка правильності виконання завдань 1.3. Тестування 1.4. Написання контрольних робіт тощо
<b>II. Пошуково-аналітична робота</b>	
2.1. Пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою 2.2. Написання реферату (есе) на задану тему 2.3. Аналітичний розгляд наукової публікації 2.4. Аналіз конкретної практичної ситуації та підготовка аналітичної записка (Case study)	2.1. Розгляд підготовлених матеріалів під час аудиторних занять або індивідуальних контрольних робіт (КР) 2.2. Обговорення (захист) КР під час аудиторних занять 2.3. Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять 2.4. Розгляд підготовлених матеріалів, участь у діловій грі 2.5. Перевірка правильності виконання завдання
<b>III. Наукова-дослідна робота</b>	
3.1. Участь у наукових студентських конференціях і семінарах 3.2. Підготовка наукових публікацій 3.3. Виконання завдань у рамках дослідницьких проектів кафедри (факультету)	3.1. Доповіді на наукових студентських конференціях і семінарах 3.2. Обговорення з викладачем підготовлених матеріалів до публікації

## 14. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

За виконання індивідуальних завдань здобувач вищої освіти отримує бали. Індивідуальне завдання (ІЗ) може бути у формі індивідуальної контрольної роботи, реферату, есе, аналітичної записки, публікації, кожне з яких оцінюється окремо. Здобувач вищої освіти самостійно обирає форму та тематику індивідуального завдання та узгоджує їх з викладачем.

Оцінюванню підлягають:

- володіння понятійно-категоріальним апаратом, фаховою термінологією та теоретичними знаннями;
- вміння демонструвати практичні навички при розв'язуванні задач, вирішенні ситуацій;
- вміння продемонструвати креативність та системність знань, володіння сучасними методами, методиками при вирішенні практичних питань.

Мета виконання ІЗ - поглиблене вивчення матеріалу та творчий підхід. Здобувач повинен вміти самостійно формувати проблему дослідження; виконувати пошук необхідної наукової інформації; аналізувати реальні факти; викладати та аргументувати свої думки, пропозиції та правильно оформлювати науково-довідковий матеріал. Виконувати роботу доцільно на прикладі та з використанням даних за результатами аналізу конкретного кейсу. Рекомендується використовувати вітчизняні й міжнародні нормативно-правові акти, навчальну та наукову літературу для вирішення обраного здобувачем вищої освіти завдання. ІЗ має містити чітко зазначений план і розкривати обрану тематику. ІЗ має носити дослідницький характер, що дасть змогу проаналізувати різні літературні джерела за обраною темою і зробити висновки. Завершити ІЗ рекомендується практичним прикладом.

ІЗ в середньому повинна мати наступні обсяг та структуру:

1. Вступ (1с.)
2. Основна частина (8-10)
3. Висновки (1с.)
4. Список використаної літератури (до 7 найменувань)
5. Додатки.

Загальний обсяг ІЗР має становити 10-12 аркушів формату А4 друкованого тексту.

Індивідуальні завдання Здобувача, що передбачена РПНД, оцінюється НПП за 15-бальною шкалою для здобувачів вищої освіти денної форми навчання і за 10-бальною шкалою для здобувачів вищої освіти заочної форми навчання. Виконання завдань, контролюється НПП під час консультацій.

## 15. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Поняття про геополітику: різні підходи.
2. Предмет та рівні геополітичних досліджень.
3. Основні методи геополітичних досліджень.
4. Структура сучасної геополітики.
5. Провідні функції геополітики.
6. Геополітичний простір. Геополітичні поля, їх типи.
7. Геополітичні відносини. Геополітичний баланс.
8. Типи контролю над геопростором.
9. Основні категорії геополітики.
10. Провідні закони геополітики.
11. Географічний детермінізм у Давнину та Середньовіччі.
12. Географічний детермінізм у Новий час.
13. Геополітичні ідеї Ф. Ратцеля.
14. Геополітичні ідеї Р. Челлена.
15. Геополітичні ідеї у французькій школі «географії людини».
16. Теорія «морської могутності» А. Мехена.
17. Геополітична теорія Г. Маккіндера.
18. Геополітична теорія євразійства.
19. Геополітична концепція Н. Спідмена.
20. Геополітична теорія К. Хаусхофера і нацистська геополітика
21. Основні геополітичні школи ХХ ст.
22. Повоєнна європейська геополітика.
23. Атлантизм і неоатлантизм: основні геополітичні ідеї.
24. Поліцентризм: сутність, моделі світу.
25. Геополітичні ідеї «радикальної географії».
26. Геополітичні ідеї «континенталістів» і «нових правих».
27. Мондіалізм; провідні мондіалістські організації.
28. Провідні неомондіалістські теорії.
29. Геополітична концепція «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона.
30. Сучасні напрями геополітичних досліджень.
31. Геополітичні ідеї неоєвразійства.
32. Формування геопросторових політичних структур в Давнину.
33. Формування геопросторових політичних структур в Середньовіччі.
34. Розвиток геопросторової політичної організації світу у XVII– XVIII ст.
35. Розвиток геопросторової політичної організації світу у XIX ст.
36. Розвиток геопросторової політичної організації світу у ХХ ст.
37. Геополітична структура сучасного світу.
38. Геополітичні рівні (порядки) держав світу.
39. Багатополярна геополітична модель сучасного світу.
40. Геоекономічні моделі сучасного світу.

41. Модель світу згідно з теорією І. Валлерстайна.
42. Типи територій у Світовому океані, геополітичний контроль над ними.
43. Геополітична ситуація в Арктиці й Антарктиці.
44. Геополітичні конфлікти; основні типи геополітичних конфліктів.
45. Інформаційні конфлікти й інформаційна геополітика в сучасному світі.
46. Воєнно-політичні конфлікти в сучасному світі.
47. Типи воєнно-політичних конфліктів.
48. Стратегія держави у воєнно-політичному конфлікті.
49. Геополітичний аналіз воєнно-політичних конфліктів.
50. Геоекономічні конфлікти в сучасному світі.
51. Геополітичне положення держави, його характеристики.
52. Геополітична могутність держави.
53. Геополітичний простір держави, його складові.
54. Геостратегія держави; типи геостратегії держав.
55. Геополітичні інтереси держави.
56. Геополітичні аспекти національної безпеки держави.
57. Геополітичні коди (кодекси) держав.
58. Історичні аспекти геостратегії США в XIX — першій половині XX ст.
59. Історичні аспекти геостратегії США після Другої світової війни.
60. «Новий світовий порядок» США, його основні засади.
61. Сучасна геополітика США в регіонах світу.
62. Геополітичні аспекти формування і розвитку Європейського Союзу.
63. Сучасна геополітика Європейського Союзу.
64. Сучасна геополітика НАТО.
65. Геополітика сучасної Німеччини.
66. Геополітика сучасної Франції.
67. Геополітика сучасної Великої Британії.
68. Геополітика Російської імперії.
69. Геостратегія СРСР на міжнародній арені: історичні аспекти.
70. Геостратегія сучасної Російської Федерації.
71. Геостратегія Китаю на міжнародній арені.
72. Геополітична ідея «Великого Китаю», її реалізація. 7
3. Геополітика сучасної Японії.
74. Геополітика сучасної Індії.
75. Геополітика сучасної Туреччини.
76. Геополітика Ірану на міжнародній арені.
77. Геополітика арабських держав на Близькому Сході та в Північній Африці.
78. Геополітична ситуація в Африці.
79. Геополітика Південної Африки на континенті.
80. Геополітична ситуація в Латинській Америці.

81. Геополітика Бразилії на міжнародній арені.
82. Геополітичне положення сучасної України.
83. Геополітичні аспекти формування і розвитку території України.
84. Геополітична регіоналізація України. Внутрішня геополітика в Україні.
85. Розвиток геополітичної думки в Україні.
86. Геополітика і стратегія зовнішньої політики України.
87. Геостратегічний вектор України на інтеграцію з Європейським Союзом.
88. Геополітичні аспекти взаємодії України і НАТО.
89. Геополітичні аспекти взаємовідносин України і Російської Федерації.
90. Регіональна геополітична і гео економічна стратегія України

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Види навчальних занять, їх орієнтовна структура. URL: [http://ztvm.at.ua/downloads/teachers/vydy\\_zanyatt.pdf](http://ztvm.at.ua/downloads/teachers/vydy_zanyatt.pdf).
2. Воронкова В.Г.Методологія наукового дослідження: навчально-методичний посібник для другого (магістерського) рівня вищої освіти ЗДІА денної та заочної форм навчання в галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за освітньо-професійною програмою «Публічне управління і адміністрування» спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» / Укл.: В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя, ЗДІА, 2018. 162 с.
3. Положення про організацію освітнього процесу у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ. Наказ № 352 від 13.05.2020. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/nmc/polog/Pn2-n.pdf>.
4. Туркот Т.І., Коновал О.А. Педагогіка та психологія вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Херсон: Олді-плюс, 2013. 466 с.